

Tomasz Sikorski*

Udział polskich lekarzy we współpracy i integracji słowiańskich środowisk medycznych (1881–1914)

Participation of Polish Medical Doctors in the Cooperation and Integration of Slavic Medical Communities (1881–1914)

Abstract: This article presents the activities of Polish physicians in the field of cooperation and integration of Slavic medical communities until 1914. Initially, the cooperation involved only Polish and Czech scholars, later it was extended to other nations (e.g. Serbs, Russians, Croats, Bulgarians). The analysis covers both the role and contribution of Polish doctors to the process of co-operation of Slavic medical scientists, as well as activities aimed at obtaining the right of national representation at international medical congresses and conventions, with the possibility of using the national (mother tongue). In addition, multifaceted scientific cooperation between representatives of medical sciences from Slavic countries and nations, activities aimed at establishing joint Slavic (medical) committees, were shown. However, the demands raised and specific institutional forms of cooperation between Slavic physicians, as well as projects to build their own – national committees for international congresses, encountered opposition from the partitioning states (especially Russia), who feared a revival of national aspirations and a resurgence of independence aspirations. The analysis was

* Tomasz Sikorski (ORCID: 0000-0002-3090-0793) – prof. dr hab. zatrudniony w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Szczecińskiego; kontakt: tomasz.sikorski@usz.edu.pl; t.sikorski@poczta.fm.

Artykuł powstał w ramach prac badawczych prowadzonych w Zespole Badawczym Biografistyki Historycznej (kierownik: prof. dr hab. Adam Wątor).

based predominantly on internally diverse source material (e.g.: press, memoirs and diaries, published documents). Studies (compact works and scientific articles) played only a supporting role.

Keywords: slavic doctors, biography, history of medicine, cooperation and collaboration of slavic doctors, neoslavism.

Pierwszy Zjazd Lekarzy Słowiańskich odbył się w Warszawie 26–29 maja 1927 r.¹, ale przygotowania do szerszej kooperacji środowisk lekarzy słowiańskich rozpoczęto już w końcu XIX w. Wówczas z inicjatywy lekarzy czeskich i polskich podjęto starania o ściślejszą integrację środowisk naukowych państw i narodów słowiańskich. Sam pomysł, choć w swoim zamyśle miał być jedynie płaszczyzną szerszej współpracy *stricte* naukowej, związanej z transferem myśli i dokonań naukowych, odwoływał się także, aczkolwiek w różnym stopniu, najpierw do idei pansłowiańskiej, następnie do neoslawizmu, który zakładał z jednej strony podmiotowe współdziałanie (odrzucając dominację imperialnej Rosji, tym samym krytycznie odnosząc się do panslawizmu) na różnych płaszczyznach od politycznej, ekonomiczno-gospodarczej, społecznej po kulturalną i naukową, z drugiej zaś wyrażał wspólnotę interesów przed ekspansją wielkoniemieckiego *Drang nach Osten*². Dlatego niektórzy spośród

1 *Pierwszy Ogólny Zjazd Lekarzy Słowiańskich w Warszawie 26–29 V 1927. Księga Pamiątkowa*, Warszawa 1928; *Streszczenia referatów z I-go Ogólnego Zjazdu Lekarzy Słowiańskich w Warszawie 26–29 V 1927*, Warszawa 1927.

2 Z bogatej literatury przedmiotu dotyczącej idei i ruchu neoslawizmu: P. P. Wiczorkiewicz, *Udział Polaków w ruchu neosłowiańskim a stosunki polityczne polsko-rosyjskie 1908–1910*, „Pamiętnik Słowiański”, 28 (1978) s. 133–168; H. Batowski, *Neoslawizm a stosunki polsko-rosyjskie i polsko-czeskie (1908–1914)*, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 3: *Historia. Prace na VI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Pradze 1968*, Warszawa 1968, s. 235–245; A. Giza, *Neoslawizm i Polacy 1906–1910*, Szczecin 1984; J. Skowronek, *Panslavisme, slavophilie et re construction politique de l'Europe Centrale Au XIX-ème siècle*, w: *L'Europe Centrale-realité, mythe enjeu XVIII–XX siècle*, red. G. Beauprêtre, Warszawa 1991, s. 317–328; tenże, *Panslawizm i wizje słowiańskie w warunkach tworzonych przez rozbiory Polski*, „Przełęcz Humanistyczny”, 40 (1996) nr 1, s. 193–198; R. Jaworski, *Die polnische und die*

lekarzy zaangażowanych w integrację środowiskową reprezentowali poglądy bliskie ruchowi neoslawizmu, współpracując tym samym z Narodową Demokracją (np. Bolesław Wicherkiewicz, Antoni Władysław Gluziński, Bolesław Jakimiak, Jan Harusewicz i in.). Pozostali dostrzegali we wzajemnym zbliżeniu niemal wyłącznie okazję do transnarodowej współpracy, integracji środowiskowej, popularyzacji badań i dorobku rodzimych nauk medycznych na szerszym międzynarodowym forum.

Poruszana w artykule problematyka, jak dotąd, nie znalazła się w kręgu naukowych eksploracji badaczy, którzy w kontekście badań nad kooperacją

tschechische Variante des Neoslawismus, w: *Polen und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert. Politik und Gesellschaft im Vergleich. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 15. bis 17. November 1991*, München 1997, s. 43–55; P. Eberhardt, *Koncepcja Rzeszy Słowiańskiej według Karela Kramáča*, „Przegląd Geopolityczny”, 18 (2016) s. 19–37; J. Gruchała, *Karel Kramář a sprawy polskie 1918–1937*, „Studia Historyczne”, 40 (1997) z. 3, s. 359–374; K. Herman, *Novoslovanství a česká buržoazie*, w: *Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR*, Prague 1958, s. 235–312; P. Vyšný, *Neo-Slavism and the Czechs 1898–1914*, Cambridge 1977; R. Vlček, *Nacionalismus, panslavismus a neoslavismus – pokusy o řešení krize ruského impéria na přelomu 19. a 20. století?*, „Slovanský přehled”, 80 (1994) s. 1–17; tenże, *Slovanství, panslavismus a rusofilství při formování moderního českého národa*, „Slovanské Historické Studie”, 30 (2005) s. 59–109; tenże, *Ruský panslavismus – realita a fikce*, Praha 2002; tenże, *Ideologie slovanství a její kult. Geneze a vývoj do roku 1938*, „Kultúrne dejiny”, 11 (2020) s. 249–279; M. Lustigová, *Karel Kramář. První československý premiér*, Praha 2007, s. 107–110; I. Gantar-Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, Ljubljana 1994; *Славянское движение XIX–XX веков: Съезды, конгрессы, совещания, манифесты, обращения*, Москва 1998; E. Лазарова, *Славянското движение в България*, София 1997; D. Agičić, *Hrvati, Poljaci i neoslavizam*, w: *Hrvati i Poljaci – narodi daleki i bliski. Zbornik radova sa znanstvenog skupa hrvatskih i poljskih povjesničara*, red. D. Agičić, Zagreb 2003, s. 55–63; tenże, *Između hrvatskog i slavenskog identiteta. Odjeci neoslavističkih kongresa u hrvatskoj javnosti*, „Dijalog povjesničara-istoričara”, 7 (2003) s. 107–126; S. B. Winters, *The Slavism of Karel Kramář at the Turn of the Twentieth Century*, „Rossica”, 5 (2001) nr 1, s. 3–7; J. Květina, *Vzestup polského neoslavismu: záchrana národní politiky?*, „Politologická revue. Czech Political Science Review”, 14 (2008) nr 2, s. 21–40; tenże, *Problematika národnostních menšin jako politikum: národní koncepce endecji před první světovou válkou*, „Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století/Centre. Journal for Interdisciplinary Studies of Central Europe in the 19th and 20th”, 3 (2011) nr 2, s. 9–33; M. Nyagolova, *Славянофилските идеи в България през 20-те години на XX век*, „Limes Slavicus”, 2 (2017) s. 284–300.

narodów słowiańskich, koncentrowali się zazwyczaj na kwestiach politycznych, współpracy na polu kulturalnym, naukowym, m.in.: historyków, literaturoznawców, slawistów, dziennikarzy³. O współpracy słowiańskich środowisk

- 3 Zob. np. J. Dybiec, *Polska Akademia Umiejętności 1872–1952*, Kraków 1993; tenże, *Związki Akademii Umiejętności w Krakowie z nauką czeską*, w: *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowackich kontaktów naukowych*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, J. Janko, tł. z czeskiego L. Kuciński, Warszawa 1990, s. 44–57; L. Gruszczyński, *Związki Uniwersytetu Jagiellońskiego z nauką czeską w okresie autonomii Galicji (1867–1918)*, w: *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowackich kontaktów naukowych*, s. 8–33; M. Ďurčanský, *Członkostwo zagraniczne polskich i czeskich uczonych w akademiach narodowych: PAU i ČAVU*, „Prace Komisji Historii Nauki”, 6 (2004) s. 177–207; tenże, *Kontakty Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze z uczonymi polskimi w okresie międzywojennym*, „Prace Komisji Historii Nauki”, 8 (2007) s. 177–211; tenże, *Szkoła historyczna Golla i jej przedstawiciele (Goll, Pekař, Bidlo) na tle stosunków czesko-polskich*, „Prace Komisji Historii Nauki”, 8 (2007) s. 237–269; tenże, *Alma Mater Carolo-Ferdinanda bohemica – Alma Mater Jagellonica. Mutual Inspirations and Contacts between Czech Charles-Ferdinand University and Jagiellonian University in Cracow 1882–1918*, „Dějiny věd a techniky”, 48 (2015) nr 4, s. 259–273; tenże, *Historyk Jaroslav Bidlo (1868–1837) – łącznik między krakowską szkołą historyczną i czeską szkołą historyczną Jaroslava Golla (1846–1929)*, w: *Krakowska szkoła historyczna a Polskie Towarzystwo Historyczne. Studia historiograficzne*, red. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa–Kraków 2017, s. 47–59; tenże, *Od niezgody do bratniej serdeczności i z powrotem: Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze a współpraca z nauką polską (1918–1938)*, „Historia Slavorum Occidentis”, 1 (2015) nr 8, s. 141–167; tenże, *Czeski historyk Jaroslav Bidlo i jego udział w ruchu neosłowiańskim przed I wojną światową*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 147 (2020) z. 2, s. 347–359, DOI: 0.4467/20844069PH.20.019.12473; tenże, *Rola środowiska krakowskiego w stosunkach czeskich i polskich uczonych przełomu XIX i XX wieku*, w: *Mosty nadziei. Jagiellońskie inspiracje dialogu międzykulturowego*, red. L. Korpowicz, P. Plichta, Kraków 2016, s. 163–174; S. Bylina i in., *Stosunki literackie polsko-czeskie i polsko-słowackie 1890–1939*, red. J. Śliziński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978; R. Baron, *Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia. Niedocenieni twórcy pomostów między polską i czeską kulturą (XIX–XXI w.)*, Toruń 2013; tenże, *Przed podjęciem misji życiowej: z lwowskiej drukarni w świat literatury: droga Mariana Szyjkowskiego do objęcia Katedry Języka i Literatury Polskiej Uniwersytetu Karola w Pradze*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2015, nr 1 (8), s. 114–140; tenże, *Misja życia. Praski polonista Marian Szykowski (1883–1952) a idea polsko-czeskiego zbliżenia na polu kultury*, Warszawa–Praga 2019; tenże, *Kraków – miejsce kontaktów polskich i czeskich elit społeczno-politycznych na przełomie XIX i XX wieku (wybrane zagadnienia)*, w: tenże, *Między Polską i Czechami. W optyce historyka z Brna*, Toruń 2009, s. 183–

medycznych wspominał jedynie w dwóch krótkich, syntetycznych tekstach Zoran Stojčev⁴. Na marginesie szerszych badań dotyczących ponadzaborowych zjazdów środowisk naukowych i zawodowych do interesującej nas problematyki sięgał także Jarosław Cabaj⁵. Natomiast o kooperacji polskich i czeskich środowisk medycznych pisali przede wszystkim Soňa Štrbářnová, Miloslav Matoušek i Petr Svobodný⁶.

Celem niniejszego artykułu jest analiza procesu integracji i współpracy słowiańskich środowisk medycznych przed wybuchem I wojny światowej. Poczynione wówczas działania zaowocowały, co prawda dopiero po zakończeniu

- 192; tenże, R. Madecki et al., *Česká polonistická studia: tradice a současnost. (filologie – historie – politologie – právo)*, Praha 2014; *Śladami Polaków w Pradze XIX–XXI wiek. Szkice i portrety historyczno-literackie*, red. R. Baron, M. Michalska, Praga 2017; F. F. Firsov, *Sjezdy slavânskikh žurnalistov (1898–1912)*, w: *Slavânskoe dviženie XIX–XX vekov. Sjezdy, kongressy, sovešaniâ, manifesty, obrašeniâ*, red. G. A. Bogatova, A. N. Gorâinov, M. Ū. Dostal', Moskva 1998, s. 147–170; A. Świątek, *Polacy na uroczystościach ku czci Františka Palackiego i I Zjeździe Dziennikarzy Słowiańskich w Pradze w 1898 roku*, „Galicja. Studia i Materiały”, 6 (2020) s. 450–491, DOI: 10.15584/galisim.2020.6.21; tenże, *II Zjazd Dziennikarzy Słowiańskich w Krakowie w 1899 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 147 (2020) nr 2, s. 375–399, DOI: 10.4467/20844069PH.20.021.12475; J. Vejvara, *Historie spolku českých žurnalistů v Praze 1877–1927*, Praha 1927.
- 4 Z. Stojčev, *Idea panslawizmu w medycynie*, „Nowotwory. Journal of Oncology”, 62 (2012) nr 5, s. 391–395; tenże, *Teoretycy i entuzjaści ruchu pansłowiańskiego w medycynie*, „Nowotwory. Journal of Oncology”, 62 (2012) nr 6, s. 477–479.
- 5 J. Cabaj, „Jesteśmy i być chcemy”. Z organizacji i statystyki zjazdów międzyzaborowych polskich środowisk medycznych i przyrodniczych, 1869–1914, część I, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 49 (2004) nr 3–4, s. 127–156; tenże, „Walczymy nauką za sprawę Ojczyzny”. Zjazdy ponadzaborowe polskich środowisk naukowych i zawodowych jako czynnik integracji narodowej (1869–1914), Siedlce 2007.
- 6 S. Štrbářnová, *Sjezdy českých přírodoppytců a lékařů v letech 1880–1914 a česko-polské vědecké spolupráce*, w: *K dějinám československo-polských vědeckých styků (Práce z dějin přírodních věd 25)*, Praha 1989, s. 87–122; tenże, *Zjazdy českých přírodních vědců a lékařů v letech 1880–1914 oraz česko-polska współpraca naukowa*, w: *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowackich kontaktów naukowych*, s. 62–95; M. Matoušek, *Stosunki między czeskiemi i polskimi lekarzami w latach 1881 i 1882*, „Archiwum Historii Medycyny”, 20 (1957) z. 4, s. 523–530; P. Svobodný, *Rudolf Kimla: profesor lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a člen PAU v Krakově: k dějinám česko-polských vědeckých styků v medicíně*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2015, nr 1 (8), s. 192–211; tenże, L. Hlaváčková, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

wojny, powołaniem Wszechsłowiańskiego Związku Lekarzy (przekształconego następnie w Związek Lekarzy Słowiańskich), a także organizacją późniejszych wszechsłowiańskich zjazdów. Zjazdy odbywały się kolejno w Warszawie (1927 r.), Pradze (1928 r.), Splicie (1930 r.), Poznaniu (1933 r.) i Sofii (1936 r.). Pierwsze próby zorganizowania się podjęto już w końcu XIX w., w skomplikowanych uwarunkowaniach geopolitycznych, jak i trudnej sytuacji w poszczególnych państwach, także na ziemiach polskich. W niniejszym opracowaniu analizą objęto zarówno rolę i wkład polskich lekarzy w proces kooperacji słowiańskich medyków, jak i działania, których celem stało się uzyskanie prawa do reprezentacji narodowej na międzynarodowych kongresach lekarskich, a także podjęto starania o utworzenie stałego przedstawicielstwa lekarzy słowiańskich. Równie ważne było ukazanie współpracy na polu naukowym między reprezentantami nauk medycznych z krajów i narodów słowiańskich. Na marginesie dociekań pozostawiono kwestie *stricte* specjalistyczne dotyczące rozwoju poszczególnych dziedzin medycyny, w tym spotkań (zjazdów i kongresów) przedstawicieli poszczególnych specjalizacji (np. stomatologów, internistów), gdzie interesująca problematyka albo nie była w ogóle podejmowana, albo też znajdowała się na obrzeżach głównej tematyki spotkań. Rozważania oparto w przeważającej mierze na materiale źródłowym. Szczególną rolę odegrała prasa branżowa – medyczna/lekarska (polska, czeska, angielska, hiszpańska, rosyjska), czasopiśmiennictwo (m.in. „Gazeta Narodowa”, „Czas”, „Dziennik Poznański”, „Gazeta Warszawska”, „Słowo”, „Goniec Wileński”, „Kurier Warszawski”, „Ilustrowany Kurier Codzienny”), piśmiennictwo medyczne, okolicznościowe pamiętniki ze zjazdów ponadzaborowych i międzynarodowych kongresów medycznych, wspomnienia oraz relacje animatorów i rzeczników porozumienia lekarzy słowiańskich (m.in. Gluzińskiego, Jakimiaka). Opracowania (prace zwarte i artykuły naukowe) pełniły jedynie rolę pomocniczą lub uzupełniającą.

Pierwsze próby nawiązania szerszych kontaktów między lekarzami słowiańskimi sięgają połowy XIX w. Pojawili się oni na Zjeździe Słowiańskim (Kongresie Słowiańskim) w Pradze (2–12 czerwca 1848 r.). W spotkaniu uczestniczyły delegacje z Czech, Polski, Słowacji, Chorwacji, Rosji, a także byli obecni Rusini (Ukraińcy). Sam zjazd promował ideę astrofilizmu, przeciwstawiał się zarówno procesom germanizacji, jak i madziaryzacji, a jego uczestnicy zaprotestowali przeciwko rozbiorom państwa polskiego, domagając się przy tym równouprawnienia w państwie Habsburgów, natomiast w przyjętym pod koniec zjazdu

Manifeście do ludów Europy wysunięto postulat niepodległości Polski. Należy jednak pamiętać, że nieliczne grono lekarzy z krajów słowiańskich nie utworzyło odrębnych reprezentacji „branżowych” – zawodowych; wchodzili jedynie do delegacji narodowych. Kwestii bliższej, bardziej zinstytucjonalizowanej integracji środowisk medycznych na zjeździe w Pradze nie podejmowano⁷. Wzajemne, późniejsze kontakty polegały przede wszystkim na współpracy naukowej, publikowaniu artykułów naukowych, sprawozdań z badań na łamach branżowej prasy medycznej. W stałych rubrykach poświęconych bibliografii nauk medycznych zamieszczano informacje o nowych publikacjach, najczęściej jednak dotyczyło to osiągnięć nauki polskiej, czeskiej i rosyjskiej, znacznie rzadziej serbskiej, słoweńskiej, chorwackiej, czy bułgarskiej.

Od lat sześćdziesiątych XIX w. w Polsce podjęto również próby współpracy i wymiany myśli naukowej. Służyły temu ponadzaborowe zjazdy środowisk naukowych i społeczno-zawodowych, m.in. techników, przemysłowców, górników i hutników, pedagogów, historyków, prawników, ekonomistów, literaturoznawców, dziennikarzy, etnografów⁸. Oprócz wymiaru *stricte* naukowego, transferu doświadczeń i myśli na różnych polach badawczych, organizowane spotkania służyły także pogłębianiu tożsamości narodowej,

- 7 Zob. szerzej: K. Malisz, *Der Slaven-Kongress und die neuesten Ereignisse in Prag*, Mannheim 1848; M. Moraczewski, *Opis pierwszego zjazdu słowiańskiego*, Poznań 1848; J. M. Černý, *Slovanský sjezd v Praze roku 1848*, Praga 1888; W. T. Wisłocki, *Kongres Słowiański w Pradze w r. 1848 i sprawa polska*, Lwów 1927; M. Pater, *W sprawie „myśli słowiańskiej”*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobotka»”, 17 (1962) nr 2, s. 193–203; L. D. Orton, *The Prague Slav Congress of 1848*, East European Monographs, nr 46, Boulder, Colo. 1978; J. Štaif, *Revoluční léta 1848–1849 a české země*, Praga 1990, s. 61–66; *The Prague Slav Congress 1848: Slavic Identities*, East European Monographs no 552, ed. H. Haselsteiner, New York 2000; A. Świątek, *Polacy i Rusini o Zjeździe Słowiańskim w Pradze w 1848 roku*, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy”, 2016, nr 1, s. 23–52.
- 8 Zob. szerzej: B. Kalabiński, *I Zjazd Techników Polskich (8–10 września 1882 r.)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 5 (1960) nr 3–4, s. 369–395; tenże, *Zjazdy techników polskich w latach 1882–1917*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, 1963, z. 4, s. 3–47; J. Cabaj, „*Jesteśmy i być chcemy*”, s. 127–156; tenże, *Zjazdy międzyzaborowe polskich środowisk naukowych i społeczno-zawodowych w latach 1869–1914*. Część 2, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 50 (2005) nr 1, s. 51–78; tenże, „*Walczymy nauką za sprawę Ojczyzny*”.

poczuciu odrębności – pogłębianiu tożsamości narodowej, ponadzaborowej więzi ze wspólnotą narodową nie posiadającą własnego państwa, co było istotne w kształtowaniu nowoczesnego narodu. W dniach 13–18 września 1869 r., za sprawą Adriana Baranieckiego, pierwszy zjazd ponadzaborowy zorganizowali polscy lekarze i przyrodnicy. Do Krakowa zjechało wówczas 263 uczestników z trzech zaborów, w tym 11 z różnych krajów (m.in. z Wiednia, Paryża, Bukaresztu i Greifswaldu/Gryfii)⁹. Do 1914 r. udało się zorganizować dziesięć spotkań. Odbyły się one kolejno: w Lwowie (19–24 lipca 1875); Krakowie (21–26 lipca 1881); Poznaniu (1–5 czerwca 1884); Lwowie (17–22 lipca 1888); Krakowie (16–20 lipca 1891); Lwowie (23–26 lipca 1894); Poznaniu (1–5 sierpnia 1898)¹⁰; Krakowie (21–24 lipca 1900); Lwowie (22–25 lipca 1907) i Krakowie (18–22 lipca 1911)¹¹.

Osobne spotkania ponadzaborowe organizowali również lekarze stomatolodzy, interniści, chirurdzy, neurologrzy, psychologzy i psychiatrzy, balneolodzy i lekarze zdrojowi (niektóre miały jedynie zasięg dzielnicowy). Oprócz obrad w sekcjach, aranżowano imprezy towarzyszące – np. wystawy, wycieczki krajoznawcze, wizyty w muzeach i siedzibach towarzystw społecznych, naukowych, kulturalnych, oraz spotkania towarzyskie. O przebiegu zjazdów informowała specjalistyczna prasa medyczna i codzienna. Wydawano także drukiem publikacje pozjazdowe – programy, sprawozdania (najczęściej zawierały one teksty referatów wygłoszonych na zjazdach bądź ich streszczenia), dzienniki zjazdowe, pamiętniki (księgi pamiątkowe). Poza tym przy okazji organizacji zjazdów przygotowywano medale okolicznościowe, odznaki pamiątkowe, przewodniki po miastach organizujących spotkania (np. Krakowie i Lwowie), prospekty, mapy itd. Każdy zjazd wieńczyła wspólna fotografia przedstawiająca uczest-

- 9 *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich odbytego w r. 1869 w Krakowie skreślony w imieniu Wydziału Gospodarczego przez prof. dra J. Mayera*, Kraków 1870.
- 10 Zjazd w Poznaniu ostatecznie nie odbył się z powodu zakazu władz pruskich; H. Mastyńska, *Historia niedosłzłego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu w 1898 r., jako przyczynek do dziejów walki z kulturą polską w b. zaborze pruskim*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych”, 14 (1934) s. 170–186.
- 11 Po wojnie odbyły się jedynie trzy zjazdy lekarzy i przyrodników: w Warszawie (2–16 lipca 1925); Wilnie (26–29 lipca 1929); Poznaniu (11–15 września 1933) – połączony z IV Zjazdem Związku Lekarzy Słowiańskich i Lwowie (4–7 lipca 1937).

ników, skład prezydium zjazdowego bądź Wydziału Gospodarczego zjazdu¹². W zjazdach organizowanych na terenie Galicji, a więc w niemal wszystkich, gdzie stopień autonomii i swobody był zdecydowanie największy, uczestniczyły zarówno oficjalne delegacje władz krajowych i municypalnych, jak i przedstawiciele szkół wyższych i środowisk akademickich.

W pierwszych zjazdach zorganizowanych na ziemiach polskich nie uczestniczyli przedstawiciele nauk medycznych państw i narodów słowiańskich, choć – jak zapisano w tzw. *Ustawie* (z 1869 r.) dotyczącej organizacji zjazdów – „goście innej narodowości będą chętnie widziani, czy to jako członkowie, czy to jako uczestnicy”¹³. W 1875 r. podczas II Zjazdu w części towarzyskiej zjazdu wystąpił Rusin – Anatol Wachnianin, mimo że nie był oficjalnym przedstawicielem

12 W przyjętej w 1869 r. ustawie zjazdów przyrodników i lekarzy (uzupełniana w 1900 r., 1911 r. i 1929 r.) zapisano: „§ 1. Zjazdy lekarzy i przyrodników polskich mają na celu: a) Rozbiór zadań, w ogóle zajmujących świat naukowy, z głównym jednak względem na właściwości i potrzeby ziem polskich. b) Zapoznanie się z właściwościami fizjograficznymi i różnych miejscowości, np. pod względem geognostycznym, botanicznym itd., tudzież z zakładami i zbiorami, odnoszącymi się do nauk lekarskich i przyrodniczych. c) Początkowanie w rozwiązywaniu zagadnień, wymagających skojarzenia sił naukowych; wreszcie d) Zawiazywanie i wzmacnianie stosunków towarzyskich między współpracownikami. § 2. Zjazdy odbywają się co cztery lata. [...] § 6. W Zjeździe mogą brać udział: a) Przyrodnicy, lekarze, technicy, agromowie przyrodnicy, weterynarze, aptekarze, oraz osoby, zainteresowane bezpośrednio higieną, jako członkowie; b) inni miłośnicy nauk przyrodniczych, jako uczestnicy”; *Ustawa zjazdu lekarzy i przyrodników polskich (uchwalona w r. 1869)*, „Dziennik Szóstego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 16 VII 1891, nr 1, s. 1; *Ustawa zjazdu lekarzy i przyrodników polskich (uchwalona w r. 1869)*, w: *VII Zjazd lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie od 23 do 26 lipca 1894*, Lwów 1894, s. 1–2; *Ustawa zjazdów lekarzy i przyrodników polskich (Dotychczasowa, uchwalona w 1869 r.)*, „Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 21 VII 1900, nr 1, s. 3; *Księga Pamiątkowa XI Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie 18–22 VII 1911 r.*, Kraków 1911, s. 1–2; *XIV Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu połączony z IV Zjazdem Związku Lekarzy Słowiańskich pod patronatem Pana Prezydenta Rzeczypospolitej prof. dr Ignacego Mościckiego*, 11–15 IX 1933 r., Poznań 1933, s. 3–4. Zob. również: L. Dydyński, A. Ławrynowicz, *Zjazdy Lekarzy i Przyrodników Polskich od 1869 r.*, „Medycyna”, 7 IX 1933, nr 17, s. 517–538; S. Rudzki, *Inicjatorzy i pierwsi przewodniczący Zjazdów Lekarzy i Przyrodników Polskich*, „Medycyna”, 7 IX 1933, nr 17, s. 538–442.

13 J. Majer, L. Blumenstok, *Zjazd lekarzy i przyrodników w Krakowie*, Kraków 1869, s. 3.

delegacji rusińskiej¹⁴. Natomiast uczeni czescy (także członkowie towarzystw i organizacji branżowych) wysyłali telegramy i adresy do uczestników zjazdu, podkreślając więź „bratnich narodów słowiańskich”. Dopiero w 1881 r., w ramach prac nad organizacją zjazdu w Krakowie, oficjalne zaproszenia wystosowano do wielu innych organizacji i towarzystw naukowych słowiańskich, m.in. do: Towarzystwa Lekarzy Czeskich, Królewsko-Czeskiego Towarzystwa Nauk, Towarzystwa Matematyków i Fizyków Czeskich, Towarzystwa Chemików Czeskich, Jugosłowiańskiej Akademii Nauk. Udział w zjeździe zapowiedzieli też redaktorzy niektórych czasopism lekarskich, jak np. „Listy Chemické” i „Časopis lékařů českých”¹⁵. Ostatecznie w III Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie wzięła udział dwudziestosiedmioosobowa delegacja uczonych czeskich. Nie było to jedynie uczestnictwo bierne. Vitezslav Janowsky i Emerich Maixner wygłosili referaty, a w dyskusjach sekcyjnych wypowiedzieli się m.in. František Michl, Karel Szwing, Karel Chodounský, Josef Newinny, Alfred Vandulak, Josef Thomayer, František Veydowski; z kolei Antonin Jan Frič (1832–1913), biolog, geolog i paleontolog, zasiadł jako wiceprzewodniczący w prezydium zjazdu. W zjeździe uczestniczył również wybitny historyk i poeta czeski, rzecznik zbliżenia między Polakami a Czechami – Jaroslav Goll (1846–1929), oraz dziennikarz i wydawca František Šimaček (1834–1885), który później opublikował w języku czeskim osobną broszurę pozjazdową – *Důkazy bratrství při slavném uvítání a pohoštění Čechů v Krakově. Památka na III. sjezd polských lékařů a přírodníků v měsíci červenci 1881* (Praga 1881). Za korespondencją krakowskiego „Czasu” należy powtórzyć, że z wypowiedzią „w języku ruskim” wystąpił podczas spotkania dr Ludwik Żminkowski, lekarz powiatowy II klasy z Husiatyna. Było to drugie, a w całej historii zjazdów do 1914 r., jedno z czterech wystąpień przedstawiciela Rusinów/Ukraińców na polskich zjazdach lekarzy i przyrodników. Telegramy i korespondencje z życzeniami nade-

- 14 Anatol Wachnianin (1841–1908) – profesor gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie, założyciel organizacji „Rada Narodowa”, od 1868 r. prezes towarzystwa społeczno-oświatowego „Proswita”, w latach 1896–1901 poseł na Sejm Krajowy, w latach 1893–1900 członek Rady Państwa; *Pamiętnik Drugiego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie 19–24 VII 1875*, Lwów 1876, s. 43.
- 15 S. Jankowski, *Zjazd III Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie*, „Przeгляд Lekarski”, 19 III 1881, nr 12, s. 157.

słali m.in. prof. Eiseit (Praga), Martin Pokorny (Dobrzichovice – Stowarzyszenie Matematyków Czeskich), prof. Nekut (red. „Wszecchiwiata” – „Vesmir”), doktorzy: Ostreczil, Proszek, Smetana (lekarze z Chynovy), prof. Rayman (Praga), dr Zaloziacky (Towarzystwo Lekarzy Bukowińskich), czescy lekarze szpitala głównego w Pradze, Klub Przyrodników w Pradze, pracownicy resursy obywatelskiej Smichowa¹⁶.

Zjazd krakowski zbliżył polskie i czeskie środowiska lekarskie. W 1882 r. zaproszenie dla polskich lekarzy i przyrodników wystosowali Czesi. Najpierw w 1880 r. odbył się pierwszy zjazd czeskich przyrodników i lekarzy, na którym była jeszcze nieobecna delegacja polska, ale odczytano tam przesłaną korespondencję (adresy, pozdrowienia i telegramy prywatne, stowarzyszeń i organizacji lekarskich z Polski)¹⁷. Natomiast w 1882 r., podczas II Zjazdu Czeskich Przyrodników i Lekarzy w Pradze, na 668 uczestników, ponad stu reprezentowało delegację polską na czele z prof. Ludwikiem Rydygierem. Polscy uczeni uczestniczyli

- 16 Zob. *Zjazd Lekarzy i Przyrodników. Dzień 1-szy*, „Czas”, 22 VII 1881, nr 165, s. 3; *Zjazd Przyrodników i Lekarzy polskich*, „Czas”, 23 VII 1881, nr 166, s. 2–3; *Zjazd Przyrodników i Lekarzy polskich*, „Czas”, 24 VII 1881, nr 167, s. 2–3; *Zjazd Przyrodników i Lekarzy polskich*, „Czas”, 26 VII 1881, nr 168, s. 2–3; *Zjazd Przyrodników i Lekarzy polskich*, „Czas”, 27 VII 1881, nr 169, s. 2–3; *Spis wykładów zapowiedzianych na posiedzenie sekcyjne*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 21 VII 1881, nr 1, s. 4; *Spis członków, uczestników w Zjeździe*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 21 VII 1881, nr 1, s. 8–11; *Posiedzenie ogólne*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 22 VII 1881, nr 2, s. 15–16, 18; *Sprawozdania z sekcji*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 22 VII 1881, nr 2, s. 20; *Wiadomości informacyjne*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 22 VII 1881, nr 2, s. 21; *Sprawozdania z sekcji*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 23 VII 1881, nr 3, s. 28–29; *Wiadomości informacyjne*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 23 VII 1881, nr 3, s. 30; *Spis członków i uczestników zjazdu*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 23 VII 1881, nr 3, s. 33–34; *Posiedzenie ogólne*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 24 VII 1881, nr 4, s. 40–41; *Posiedzenie ogólne*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 1 VII 1881, nr 6, s. 59–62; Br. R., *Wiadomości bieżące. Zjazd III Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie*, „Kosmos”, 6 (1881) s. 45, 86, 133, 234, 304.
- 17 *Oznamovatel sjezdu českých lékařův a přírodopýtcův v Praze 1880*, red. J. Thomayer, Praga, 14 IV 1880, nr 1, s. 1–6; 15 IV 1880, nr 2; s. 7–10; 16 IV 1880, nr 3, s. 11–20; 19 IV 1880, nr 4, s. 21–36; M. Matoušek, *Stosunki między czeskimi i polskimi lekarzami...*, s. 524–525.

w obradach niemal wszystkich sekcji medycznych, a prof. Maciej Leon Jakubowski został wybrany na wiceprzewodniczącego Zjazdu¹⁸. W kolejnych spotkaniach, organizowanych przez Czechów, delegacja polska liczyła już znacznie mniej członków: odpowiednio w 1901 r. (III Zjazd) – 40 uczestników; w 1908 r. (IV Zjazd) – 40 uczestników, w 1914 r. (V Zjazd, a zarazem ostatni przed wybuchem wojny) – 12 uczestników¹⁹.

- 18 *Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe*, „Czas”, 27 V 1882, nr 120, s. 3; *Telegramy własne „Czasu”*. Praga, „Czas”, 28 V 1882, nr 121, s. 3; *Zjazd Lekarzy i Przyrodników w Pradze*, „Czas”, 31 V 1882, nr 122, s. 3; *Korespondencyja. Drugi Zjazd Lekarzy i przyrodników czeskich w Pradze w 1882 r.*, „Gazeta Lekarska”, 17 VI 1882, nr 24, s. 493–496; *Korespondencyja. Drugi Zjazd Lekarzy i przyrodników czeskich w Pradze w 1882 r.*, „Gazeta Lekarska”, 24 VI 1882, nr 25, s. 507–514; *Korespondencyja. Drugi Zjazd Lekarzy i przyrodników czeskich w Pradze w 1882 r.*, „Gazeta Lekarska”, 1 VII 1882, nr 26, s. 529–533; E. Dziewulski, *Drugii Zjazd Przyrodników i Lekarzy Czeskich*, „Wszechświat”, 26 VI 1882, nr 13, s. 207–208; *Telegramy „Gazety Narodowej”*, „Gazeta Narodowa”, 28 V 1882, nr 122, s. 4; *Zjazd pragski*, „Gazeta Narodowa”, 31 V 1882, nr 123, s. 1–2; *Z 2 zjazdu czeskich lekarzy i przyrodników w Pradze*, „Gazeta Narodowa”, 1 VI 1882, nr 124, s. 2; *Z 2 zjazdu czeskich lekarzy i przyrodników w Pradze*, „Gazeta Narodowa”, 2 VI 1882, nr 125, s. 2; *Z 2 zjazdu czeskich lekarzy i przyrodników w Pradze*, „Gazeta Narodowa”, 3 VI 1882, nr 126, s. 2; *Wiadomości bieżące*, „Kosmos”, 7 (1882) s. 159; *Wiadomości bieżące*, „Kosmos”, 7 (1882) s. 195; A. Kwaśnicki, *II-gi Zjazd Lekarzy i Przyrodników czeskich w Pradze*, Kraków 1882; *Památník druhého sjezdu českých lékařův a přírodoppytcův 1882*, Praga 1882.
- 19 Zob. szerzej: D. Panýrek, *Sjezdy českých přírodovědců a lékařů*, w: *Věstník v sjezdu českých přírodovědců a lékařů v Praze, od 29. května do 3. června 1914*, red. D. Panýrek, F. Slavík, Praga 1914; S. Štrbáňová, *Sjezdy českých přírodoppytců a lékařů v letech 1880–1914*, s. 87–122; tejże, *Zjazdy českich przyrodników i lekarzy w latach 1880–1914*, s. 62–95; tejże, *Turning „Province” to a „Centre”? Ambitions to Establish an Institutionalized Network of Slavic Scientists at the Turn of the 19th Century*, „Dějiny věd a techniky”, 48 (2015) nr 4, s. 274–310; B. Bouček, *O vzájemnosti mezi slovanskými lékaři*, „Časopis lékařů českých”, 71 (1932), nr 51, s. 1643–1646; tenże, *Dorozumivací řeč slovanských lékařů*, „Věstník československých lékařů”, 48 (1936) s. 1082–1084; B. Helbich, *Přehled a výhled po mezislovanské lékařské spolupráci s československého hlediště*, „Věstník československých lékařů”, 48 (1936) s. 1093–1094; D. Panýrek, *Za slovanskou vědou u bratří Poláků. O třech lékařských kongresech v Poznani (v září r. 1933)*, „Věstník českých lékařů”, 45 (1933) s. 1061–1062; Z. Hera, *Zájezd čl. mediků na V. kongres Vseslovanského svazu mediků do Poznaně*, „Věstník českých lékařů”, 45 (1933) s. 1013–1014; M. Ďurčanský, *Rola środowiska krakowskiego w stosunkach czeskich i polskich uczonych przełomu XIX i XX wieku*, s. 170–171.

Współpraca układała się poprawnie, dlatego delegaci z nad Wełtawy uczestniczyli wymiennie także w kolejnych zjazdach lekarzy i przyrodników organizowanych na ziemiach polskich. Podczas IV zjazdu w Poznaniu (Poznaniu (1–5 czerwca 1884) w skład kilkudziesięciosobowej delegacji czeskiej weszli m.in.: prof. Jaroslav Hlava, prof. Karel Chodounský, doc. Josef Thomayer, prof. Janowsky, dr Jiří Czarda, dr Maixner, dr Jan Nečas, dr František Mareš, dr Bohuslav Rayman, prof. Čeněk Zahálka, prof. Václav Steffal. W prezydium zjazdu zasiadali: Janowsky i Maixner. Tradycyjnie już telegramy i życzenia do uczestników skierowali prezesi i członkowie licznych organizacji i towarzystw lekarskich, politycy, literaturoznawcy, slawiści i historycy czescy²⁰. Także podczas kolejnych zjazdów lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie (17–22 lipca 1888), w Krakowie (16–20 lipca 1891), ponownie we Lwowie (23–26 lipca 1894) i w Krakowie (21–24 lipca 1900) Czesi wysyłali własne delegacje. Wśród uczestników, oprócz lekarzy i aptekarzy, znajdowali się też biolodzy, chemicy,

20 Zob. *Spis wykładów zapowiedzianych na posiedzenie sekcyjne*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 2 VI 1884, nr 1, s. 15–17; *Spis członków i uczestników w Zjeździe*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 2 VI 1884, nr 1, s. 22–24; *Posiedzenie ogólne*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 3 VI 1884, nr 2, s. 12; *Telegramy*, „Dziennik Trzeciego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 3 VI 1884, nr 2, s. 19–22; *Telegramy*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 4 VI 1884, nr 3, s. 21; *Posiedzenia sekcyjne*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 5 VI 1884, nr 4, s. 8–9; *Delegacje Towarzystw i Korporacji Naukowych na IV Zjeździe Lekarzy i Przyrodników w Poznaniu*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 5 VI 1884, nr 4, s. 23; *Telegramy*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 5 VI 1884, nr 4, s. 23–24; *Posiedzenia sekcyjne*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 21 VI 1884, nr 5, s. 14–15, 17–18; *Spis członków i uczestników IV Zjazdu lekarzy i przyrodników w Poznaniu*, „Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 21 VI 1884, nr 5, s. 59–62; J. Rostański, *Ze zjazdu poznańskiego*, „Czas”, 12 VI 1884, nr 133, s. 1–2; *Zjazd przyrodników i lekarzy polskich*, „Dziennik Poznański”, 1 VI 1884, nr 126, s. 1; *Czwarty Zjazd lekarzy i przyrodników polskich w Poznaniu*, „Dziennik Poznański”, 4 VI 1884, nr 127, s. 2–3; *Witamy!*, „Kurier Poznański”, 1 VI 1884, nr 126, s. 1; *Czwarty Zjazd lekarzy i przyrodników polskich w Poznaniu*, „Kurier Poznański”, 4 VI 1884, nr 127, s. 1; *Czwarty Zjazd lekarzy i przyrodników polskich w Poznaniu*, „Kurier Poznański”, 5 VI 1884, nr 128, s. 1.

geolodzy i przyrodnicy. Konsekwentnie, do czasu organizacji ostatniego zjazdu przed wybuchem Wielkiej Wojny, Czesi zasiadali w prezydium (w randze wiceprzewodniczących) – odpowiednio: Mareš i B. Rayman (VI Zjazd), Chodounský i Maixner (IX Zjazd), Hlava i Julius Stoklasa (XI Zjazd)²¹. W 1907 r. we wzajemnej, dotąd zgodnej, współpracy pojawiły się nieporozumienia. Wiązały się one z nieobecnością polskiej delegacji Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na v zlocie sokolstwa czeskiego w Pradze. Było to o tyle istotne, że odbył się on pod hasłem panslawizmu, współpracy krajów i narodów słowiańskich. Zapadła wówczas decyzja o szerszej integracji – o utworzeniu federacji sokolstwa słowiańskiego. W rewanżu za nieobecność na tym spotkaniu w Pradze miał zostać ogłoszony przez Czechów bojkot X Zjazdu Lekarzy we Lwowie (22–25 lipca 1907), na co zwrócił uwagę Cabaj, powołując się na opinię wyrażoną przez Szczepana Mikołajskiego na łamach „Głosu Lekarzy”²². Należy jednak doprecyzować, iż rzeczywiście w zjeździe lwowskim nie wzięła udziału oficjalna delegacja czeska (narodowa), niemniej wśród jego uczestników (czynnych) znaleźli się Hlava (sekcja

21 Zob. np.: A. Pułaski, *v Zjazd Lekarzy i Przyrodników we Lwowie*, Lwów b.d.w. [odbitka z „Przeglądu Lekarskiego”, 11 VIII 1888, nr 32], s. 2, 14; *v Zjazd lekarzy i przyrodników we Lwowie*, „Gazeta Narodowa”, 18 VII 1888, nr 164, s. 1–2; *v Zjazd lekarzy i przyrodników we Lwowie*, „Gazeta Narodowa”, 19 VII 1888, nr 165, s. 2; dr Jerzykowski, *v Zjazd lekarzy i przyrodników we Lwowie*, „Gazeta Narodowa”, 20 VII 1888, nr 166, s. 3; *Spis członków i uczestników VI Zjazdu lekarzy i przyrodników polskich*, „Dziennik Szóstego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 16 VII 1891, nr 1, s. 12–14; *VI Zjazd lekarzy i przyrodników polskich*, „Czas”, 18 VII 1891, nr 161, s. 2; *Pamiętnik VII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich*, red. W. Bylicki, Lwów 1895, s. 6; *VII Zjazd lekarzy i przyrodników*, „Gazeta Narodowa”, 24 VII 1894, nr 175, s. 2; *Program obrad naukowych w sekcjach*, „Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 21 VII 1900, nr 1, s. 10–13; *Spis uczestników IX-go Zjazdu lekarzy i przyrodników*, „Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 21 VII 1900, nr 1, s. 21–24; *Sprawozdanie z I posiedzenia w dn. 21 VII 1900 r.*, „Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 22 VII 1900, nr 2, s. 36–38; *Sprawozdanie z obrad naukowych w sekcjach*, „Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 23 VII 1900, nr 3, s. 49; *Sprawozdanie z obrad naukowych w sekcjach*, „Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 24 VII 1900, nr 4, s. 72; *Sprawozdanie z obrad naukowych w sekcjach*, „Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 11 VIII 1900, nr 5, s. 118, 141, 213–214; *Kronika*, „Czas”, 21 VII 1900, nr 183, s. 2; *Kronika*, „Czas”, 22 VII 1900, nr 184, s. 1; *XI Zjazd lekarzy i przyrodników polskich*, „Czas”, 23 VII 1900, nr 184, s. 1; *Wiadomości bieżące*, „Przegląd Lekarski”, 28 VII 1900, nr 30, s. 464.

22 J. Cabaj, „*Jesteśmy i być chcemy*”, s. 170–171.

patologiczna), dr O. Frankenberger (sekcja otolaryngologiczna) i Emil Šedivý (uczestnik sekcji chemicznej i farmaceutycznej) – delegat Towarzystwa „Ceška lékárníčka Spolem v Praze”. Warto wspomnieć, że w zjeździe wzięł udział po raz pierwszy reprezentant nauki chorwackiej – dr Gustaw Janeček (prof. chemii, dziekan Wydziału Filozoficznego, delegat Akademii Umiejętności i Wszechniczy w Zagrzebiu), a podczas posiedzenia ogólnego wystąpił z przemówieniem Rusin – dr Eugeniusz Ozarkiewicz (Evgenij Ozarkevič), delegat Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki²³. W każdym razie chwilowy kryzys szybko zażegnano i polscy medycy już uczestniczyli w kolejnych zjazdach czeskich przyrodników i lekarzy w 1908 i 1914 r., Czesi zaś (także delegacje lekarzy rosyjskich, chorwackich, serbskich) byli na ostatnim przed wybuchem I wojny światowej zjeździe lekarzy i przyrodników polskich w Krakowie w 1911 r.²⁴

Pod koniec XIX w. wzajemna kooperacja medyków skoncentrowana została na osiągnięciu kilku celów: uzyskaniu możliwości reprezentowania własnych badań na kongresach międzynarodowych w językach narodowych przez narody nie posiadające własnej państwowości, utworzeniu wspólnego komitetu słowiańskiego lekarzy, który organizowałby regularne zjazdy lekarskie, oraz zorganizowaniu związku dziennikarzy pism medycznych wraz z własnym, ukazującym się regularnie, pismem lekarzy słowiańskich. Idea szybko trafiła na podatny grunt w Czechach, Serbii i Polsce. Wśród medyków czeskich zwolennikami szerszej zinstytucjonalizowanej współpracy zostali lekarze wcześniej uczestniczący już na zjazdach lekarskich w Polsce

23 Zob. *Program posiedzeń sesyjnych*, „Dziennik X Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 18 VII 1907, nr 1, s. 385, 391, 395; *Sprawozdanie z I posiedzenia ogólnego w dn. 22-go lipca 1907*, „Dziennik X Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich”, 23 VII 1907, nr 2, s. 421–422; *X Zjazd lekarzy i przyrodników polskich (dzień pierwszy)*, „Gazeta Narodowa”, 23 VII 1907, nr 166, s. 1; *Ze zjazdu lekarzy*, „Czas”, 23 VII 1907, nr 166, s. 2; E. Ozarkiewicz wzięł także udział w XI zjeździe lekarzy i przyrodników w Krakowie, w 1911 r.; *Księga Pamiątkowa XI Zjazdu Lekarzy*, s. 29–30. Eugeniusz Ozarkiewicz (Evgenij Ozarkevič), aktywny działacz Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki, najstarszej, bo założonej w 1873 r. ruskiej/ukraińskiej placówki naukowej, a zarazem członek zespołu redakcyjnego „Głosu Lekarzy” – czasopisma lekarskiego ukazującego się we Lwowie w latach 1903–1914.

24 *Księga Pamiątkowa XI Zjazdu Lekarzy*, s. 28–31; *Jubileusz „Przeglądu Lekarskiego”*, „Czas”, 18 VII 1911, nr 320, s. 1; *Zjazd lekarzy i przyrodników polskich*, „Czas”, 19 VII 1911, nr 322, s. 1; *Zjazd lekarzy i przyrodników polskich*, „Czas”, 21 VII 1911, nr 327, s. 2–3.

i Czechach. Jednym z najbardziej aktywnych na tym polu był Karel Chodounský (1843–1931), wybitny lekarz farmakolog, organizator czeskiego alpinizmu i taternictwa²⁵. W dziedzinie alpinizmu z Chodounským współpracował Matěj Jan Pešina (1861–1943), jeden z pionierów czeskiej pediatrii, uczeń Bohumila Eiselta (1831–1908) i Maixnera (1847–1920)²⁶. Do animatorów idei neoslawizmu w czeskich kręgach lekarskich należał również Jan Semerád (1866–1926), czeski lekarz internista, organizator Centralnego Związku Lekarzy Czeskich (Ústřední jednotu českých lékařů)²⁷. W Serbii wśród czołowych

- 25 Karel Chodounský (1843–1931) studia medyczne ukończył w Pradze w 1868 r., w 1884 r. został docentem balneologii i klimatologii, a w 1888 habilitował się także z farmakologii i toksykologii. Cztery lata później otrzymał tytuł profesora (od 1895 r. kierował Zakładem Farmakologii na Wydziale Lekarskim). Zajmował się badaniami nad klimatoterapią i balneologią, farmakologią i toksykologią. Był zwolennikiem medycyny eksperymentalnej w hipotermii i przeziębieniach. Współpracował z wydziałami lekarskimi uczelni z Lwowa i Zagrzebia, uchodził w powszechnej opinii za mentora studiujących w Pradze i Brnie Słoweńców. W 1901 r. założył w stolicy Czech Towarzystwo Wspierania Słoweńskiego Wyższego Szkolnictwa. Należał jednak przede wszystkim do inicjatorów czeskiego oddziału Słoweńskiego Towarzystwa Alpinizmu w Pradze (działało od 1879 r. do 1914 r.), szkolił przewodników górskich, organizował wycieczki i prelekcje, był autorem przewodników po górach i wielu tekstów poświęconych alpinizmowi i taternictwu; *Prof. dr. K. Chodounský sedmdesátníkem*, „Národní listy”, 25 VI 1897, nr 134, s. 10; V. Foerster, *Po desetih letih*, „Planinski vestnik”, 9 (1903) s. 222; *Prof. Chodounsky je slavil nedavno svojo osem-desetletnico*, „Jutro”, 31 V 1923; V. Vondráček, *K pětáosmdesátinám prof. dra Karla Chodounského*, „Národní listy”, 18 V 1928, nr 138, s. 1; J. Dědeček, *Prof. K. Chodounský*, „Národní listy”, 13 V 1931, nr 132, s. 1–2; J. Tominšek, *Štirideset let obstoja Slovenškega planinskega društva*, „Planinski vestnik”, 1933, nr 33, 271–279.
- 26 Matěj Jan Pešina (1861–1943) w 1894 r. uzyskał tytuł profesora, specjalisty chorób wewnętrznych. Pracował na Uniwersytecie w Pradze (przez wiele lat kierował Kliniką Dziecięcą Wydziału Lekarskiego, dziekan w latach 1921–1922), prowadził też klinikę dziecięcą czeskiego szpitala dziecięcego w praskiej Nusli. Należał do współzałożycieli Czechosłowackiego Towarzystwa Pediatrycznego, redagował „Časopis lékařů českých”. Znalazł się wśród członków założycieli czeskiego oddziału Słoweńskiego Związku Alpejskiego; J. Brdlík, *Matěj Pešina*, „Naše věda: kritický měsíčník”, 22 (1943) s. 143–144.
- 27 Jan Semerád (1866–1926), po wybuchu wojen bałkańskich w 1912 r. zainicjował działalność czeskich lekarzy w Serbii i Czarnogórze, do 1919 r. pracował jako dyrektor szpitala publicznego „Královské Vinohrady” w Pradze. Redagował „Věstníku Ústřední jednoty českých lékařů a Lékařských schematicum”, a następnie fundamentalną „Slovanská bibliografie lékařská a revue” [(Słowiańską Bibliografię Medyczną i Przegląd] jako dodatek do czasopisma „Časopis lékařů českých”), w której zamieszczano

propagatorów kooperacji medyków słowiańskich wyróżniał się Vojislav Subbotić (1859–1923)²⁸.

wykaz najważniejszych publikacji medycznych (prace zwarte i artykuły naukowe) ukazujących się w piśmiennictwie państw i narodów słowiańskich; J. Pelnář, *Slovenská bibliografie lékařská a přehled redakci zaslaných časopisův*, „Časopis lékařů českých”, 41 (1900) s. 1134–1138; „Časopis lékařů českých”, 65 (1926) s. 1121; „Věstník českých lékařů”, 40 (1928) s. 432; tamże, 98 (1936) s. 1070; Z. Krčmář, *Osobnost Dr. Semeráda*, „Věstník československých lékařů”, 36–38 (1936) s. 1116; D. Panýrek, *Když jsme byli mladí! Ad honorem MUDr. Jana Semeráda*, „Věstník československých lékařů” 36–38 (1936) s. 1118; V. Palivec, *Ústřední knihovna a čítárna československých lékařů a mediků v Praze*, „Kalendář česko-slovenských lékařů”, 1938, s. 298–311; B. Buršíková, *Historicko-medicínská výročí v roce 2001*, „Časopis lékařů českých”, 140 (2001) nr 2, s. 60–63. Do młodszej generacji lekarzy czeskich należał aktywny uczestnik spotkań lekarzy czeskich i polskich Jaroslav Hlava (1885–1924) – anatomopatolog. W 1883 r. otrzymał docenturę, w cztery lata później został profesorem tytularnym, należał do pionierów czeskiej bakteriologii (badał ogniska epidemiczne i etiologię dyzenterii/czerwonki). Wiekowi zaledwie 28 został kierownikiem Wydziału Patologii i Anatomii Instytutu Uniwersytetu Karola w Pradze, w latach 1891–1912 pełnił funkcję dziekana Wydziału Lekarskiego czterech kadencji, a w latach 1906–1908 był rektorem tej uczelni. Od 1897 r. do śmierci kierował jako prezes Stowarzyszeniem Lekarzy Czeskich. Wspólnie z dr Thomayerem założył prestiżowe czeskie czasopismo lekarskie – „Sbornik lékařský”. W jego dorobku odnajdujemy ponad 140 opracowań dotyczących w przeważającej mierze bakteriologii, histologii i etiologii chorób zakaźnych. Współpracownikami, a zarazem kontynuatorami badań Hlavy byli uczeni tej miary, co: Andrzej Obrzut (1854–1910), Rudolf Kimla (1866–1950) i Heřman Šikl (1888–1955); *Death of Jaroslav Hlava*, „JAMA. Journal of the American Medical Association”, 83 (1924) s. 2033–2034; *Na paměť presidenta prof. Dr. J. Hlavy*, „Časopis lékařů českých”, 63 (1924); W. H. Manwaring, *Death of „dr. O. Uplavici”*, „California Western Medicine”, 50 (1939) s. 201; C. Dobbel, *Dr. O. Uplavici (1887–1938)*, „Parasitology”, 30 (1938) s. 239–241; V. Neumann, *In Memoriam prof. Jaroslav Hlava, 7. května 1855–31. října 1924*, „Časopis lékařů českých”, 94 (1955) s. 1382–1389; B. Bednár, *Prof. Jaroslav Hlava (1855–1924)*, „Časopis lékařů českých”, 113 (1974) s. 1328–1330; A. Fingerland, *Jaroslav Hlava, Founder of the Czechoslovak School of Pathoanatomists*, „Arkhiv Patologii”, 43 (1981) s. 62–66; P. Mířejovský, *Jaroslav Hlava – 60 let od umrti*, „Sbornik Lekarsky”, 95 (1994) s. 43–46; P. Dundr, C. Povýšil, L. Hlavačková, K. Černý, *Professor Jaroslav Hlava and His Successors – a Remembrance on the Occasion of the 100th Anniversary of the Ppeining of the Hlava Institute*, „Ceskoslovenska Patologie”, 57 (2021) s. 233–243.

- 28 Vojislav Subbotić (1859–1923) – syn serbskiego polityka i poety Jovana Subbotića, chirurg (autor wielu prac z zakresu chirurgii jamy brzusznej, urologii i ortopedii), założyciel Wydziału Lekarskiego na Uniwersytecie w Belgradzie, kierownik oddziału chirurgicznego Powszechnego Szpitala Państwowego w Belgradzie. W 1906 r. został wybrany prezesem Serbskiego Towarzystwa Lekarskiego; Z. Gerzić, 10. *Vojislav J. Subotić (1859–1923)*, Belgrad 1996; R. Colović, *Dr. Vojislav J. Subbotić*,

Na ziemiach polskich za najbardziej znanego animatora ruchu słowiańskich lekarzy uchodził prof. Bolesław Wicherkiewicz (1847–1915), uczeń Jana Evangelisty Purkyně (1787–1869)²⁹, pionier polskiej okulistyki, jeden z najwybitniejszych

„Srpski arhiv za celokupno lekarstvo”, 131 (2003) s. 484–485; D. M. Stevović, *The Dedication of the Bust of Dr. Vojislav Subotica*, „Acta Chirurgica Iugoslavica”, 47 (2000) nr 1–2, s. 119–121. Wśród zwolenników współpracy i integracji lekarzy słowiańskich wymienić należy również: Ćima Medovića, Jovana Valente, Mihailo Petrovića, Eduarda Michela, Đorđe Nešića, Vladana Đorđevića, Petara Ostojića, Josifa Pančića, Ilije Ranimira, Milana Radovanovića i Radmilo Lazarevića; J. Sovanovic Simic, *Giant of Serbian Medicine – 19th Century and the First Half of 20 th Century*, Belgrade 2016, p. 30–31.

- 29 Jan Evangelista Purkyně (1787–1869) – czeski fizjolog i anatom, pionier eksperymentalnej fizjologii i histologii, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, wybitny lingwista (znawca języka łużyckiego), założyciel Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu, rzecznik panslawizmu i czeskiego odrodzenia narodowego; K. Chodounský, *Jan Ev. Purkyně*, Praga 1927; R. Pokorná-Purkyňová, *U Purkyně před sto lety*, „Rozpravy Aventina”, 30 (1931) s. 350; K. Amerling, *Jan Evangelista Purkyně: Badatel, Reformátor a Buditel*, Praga 1918; V. Volavka, *Karel Purkyně*, Praga 1942; V. Kruta, *Jan Evangelista Purkyně, Physiologist*, Praga 1969; J. Petr, *Purkyně, Jan Evangelista*, w: *Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow*, wyd. J. Šolta, P. Kunze, F. Šěn, Budyšin 1984, s. 458; L. F. Hass, *Jan Evangelista Purkinje (1787–1869)*, „Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry”, 57 (1994) s. 777; M. K. Davies, A. Hollman, *Jan Evangelista Purkinje (1787–1869)*, „Heart”, 76 (1996) s. 311; V. Jay, *The Extraordinary Career of Dr Purkinje*, „Archives of Pathology & Laboratory Medicine”, 124 (2000) nr 5, s. 662–663, DOI: 10.5858/2000-124-0662-TECOPD; S. Y. Tan, K. H. Lin, *Johannes Evangelista Purkinje (1787–1869): 19th Century's Foremost Phenomenologist*, „Singapore Medical Journal”, 46 (2005) nr 5, s. 208–209; J. Noguera-Palau, *Jan Evangelista Purkinje Libochovice, 1787– Praga, 1869*, „Archivos de la Sociedad Española de Oftalmología”, 83 (2008) s. 393–394; I. Cavero, J. M. Guillon, H. Holzgreffe, *Reminiscing about Jan Evangelista Purkinje: a Pioneer of Modern Experimental Physiology*, „Advances in Physiology Education”, 41 (2017) n 4, s. 528–538, DOI: 10.1152/advan.00068.2017; M. Mazurak, J. Kusa, *Jan Evangelista Purkinje: A Passion for Discovery*, „Texas Heart Institute Journal”, 45 (2018) nr 1, s. 23–26, DOI: 10.14503/THIJ-17-6351; E. Rozsivalová, *Jan Evangelista Purkyně*, w: *Österreichisches Biographisches Lexikon*, t. 8, Wiedeń 1983, s. 339; H. J. John, *Jan Evangelista Purkyně. Czech Scientist and Patriot (1787–1869)*, „Journal of the Royal Society of Medicine”, 46 (1953) nr 11, s. 933–940, DOI: 10.1177/003591575304601108; B. I. Tshisuaka, *Purkinje, Johannes Evangelista Ritter von*, w: *Enzyklopädie Medizingeschichte*, red. W. E. Gerabek, B. D. Haage, G. Keil, W. Wegner, Berlin – New York 2005, s. 1203; M. Waliszewska-Prosół, *Jan Ewangelista Purkynie (1787–1869) – fizjolog, fenomenolog, wrocławianin*, „Neurologia i Neurochirurgia Polska”, 47 (2013) nr 1, s. 1–4, DOI: 10.5114/ninp.2013.32930. Na temat dzia-

okulistów europejskich swojej epoki. Studiował w wojskowej Akademii Medyko-Chirurgicznej Fryderyka Wilhelma i Uniwersytecie Humboldta w Berlinie. Odbył wiele stażów naukowych, m.in. w Paryżu, Londynie, Halle, Lipsku i Heidelbergu. W 1877 r. w Poznaniu założył Zakład Lecznicy dla Ubogich Chorych na Oczy, następnie zakład okulistyczny wraz z przychodnią. Była to jedna z najnowocześniejszych placówek tego typu w Europie. W 1896 r. objął stanowisko profesora na Uniwersytecie Jagiellońskim. W Krakowie otworzył klinikę okulistyczną, a od 1899 r. wydawał pierwsze polskie czasopismo okulistyczne „Postępy Okulistyczne”. W dorobku naukowym miał ponad 300 prac w języku polskim i językach kongresowych, które dotyczyły zwłaszcza chorób zapalnych oka, operacyjnych metod leczenia jaskry i zaćmy. Politycznie sympatyzował z Narodową Demokracją; w 1914 r. wszedł w skład Sekcji Zachodniej Naczelnego Komitetu Narodowego, uczestniczył w spotkaniach Stronnictwa Demokratycznego – Narodowego w Małopolsce Zachodniej³⁰. Do najbliższych współpracowników prof. Wicher-

łałości Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu; E. Achremowicz, T. Żabski, *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu*, Wrocław 1973.

- 30 *Pogrzeb ś.p. Bolesława Wicherkiewicza*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 15 XII 1915, nr 372, s. 4; K. Srokowski, *N.K.N. Zarys historii Naczelnego Komitetu Narodowego*, Kraków 1923, s. 146. Zob. również: *Pro Memoria III. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego spoczywający na cmentarzach Krakowa 1803–2017*, red. J. W. Tkaczyński, Kraków 2018, s. 313; *Wicherkiewicz Boleslaus*, w: *Biographisches Lexikon hervorragender Ärzte des neunzehnten Jahrhunderts*, Berlin – Wiedeń 1901, s. 1846–1848; H. Żygulska-Mach, *Wiktor Bolesław Wicherkiewicz (1847–1915)*, w: *Złota Księga Wydziału Lekarskiego*, red. J. Grochowski, Kraków 2000, s. 219–225; tejże, *Historia Katedry Okulistyki w Krakowie, lata 1851–1991*, „Klinika Oczna”, 95 (1993) nr 1, s. 7–11; tejże, *M. Starzycka, Profesor Bolesław Wicherkiewicz jako współtwórca krakowskiej szkoły okulistycznej*, „Klinika Oczna”, 84 (1982) nr 9, s. 245–249; I. Ziółkiewicz, *Bolesław Wicherkiewicz i jego zasługi dla okulistyki*, „Klinika Oczna”, 18 (1948) nr 3–4, s. 565–566; W. J. Orłowski, *Bolesław Wicherkiewicz w życiu społecznym i naukowym Wielkopolski*, „Klinika Oczna”, 52 (1974) t. 44, z. 7, s. 723–734; A. Wrzosek, *Garść luźnych wspomnień o pierwszych trzech redaktorach Nowin Lekarskich, Bolesławie Wicherkiewiczu, Heliodorze Święcickim i Franciszku Chłapowskim*, „Nowiny Lekarskie”, 23 (1938) s. 766–770; A. Grzybowski, *Bolesław Wicherkiewicz i jego słynny szpital okulistyczny*, „Kronika Miasta Poznania” 2007, nr 4, s. 255–261; A. Bogdali, J. Jarczak, B. Ciszewski, N. Mackiewicz, M. Szworak, B. Romanowska-Dixon, *Bolesław Wicherkiewicz i jego wkład w rozwój nowych technik operacji zaćmy wprowadzanych pod koniec XIX wieku*, „Klinika Oczna”, 119 (2017), nr 1, s. 67–70, DOI: 10.5114/ko.2017.71772.

kiewiczza na płaszczyźnie kooperacji lekarzy słowiańskich należeli przede wszystkim prof. Antoni Władysław Gluziński³¹, dr August Kwaśnicki³²

- 31 A. W. Gluziński (1856–1935) – lekarz internista i patolog kliniczny. Absolwent Collegium Medicum UJ, od 1890 r. profesor, kierownik Katedry Patologii Ogólnej i Doświadczalnej (od 1893 r.). W 1897 r. przeniósł się do Lwowa, gdzie pracował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego, w latach 1905–1906 był rektorem tej uczelni. W pracy naukowej zajmował się przede wszystkim fizjologią, patologią i diagnostyką przewodu pokarmowego. Po 1918 r. pracował na Uniwersytecie Warszawskim. Należał do współzałożycieli Towarzystwa Internistów Polskich i Towarzystwa Walki z Gruźlicą, był też pierwszym honorowym Prezesem Związku Lekarzy Słowiańskich. Politycznie zbliżony był do Narodowej Demokracji; Antoni Gluziński, „Kurier Warszawski”, 11 IV 1935, nr 100, s. 10; J. Trzebiński, *Po zgonie ś.p. prof. dr. Antoniego Gluzińskiego*, „Kurier Warszawski”, 11 IV 1935, nr 101, s. 9; W. Szumowski, *Gluziński Władysław Antoni (1856–1935)*, w: PSB, t. 8, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1959–1960, s. 84–86; A. Śródka, *Antoni Gluziński – A Classic of Polish Internal Medicine*, „Organon”, 33 (2004) s. 159–166; E. J. Kucharz, *Pradzieje Towarzystwa Internistów Polskich*, „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, 92 (1994) s. 87–88; tenże, *Professor Anthony Gluziński. Life and Achievements of the Founder of the Polish Society of Internal Medicine*, „Acta Medico-Historica Rigensia”, 5 (2000) s. 93–101; tenże, *Władysław Antoni Gluziński (1856–1935). Zarys biografii*, Katowice 2006. Syn prof. Gluzińskiego – Tadeusz Gluziński (1880–1940) był znanym działaczem endeckim.
- 32 A. Kwaśnicki (1839–1931) – lekarz, specjalista z zakresu pediatrii, historyk medycyny, uczestnik powstania styczniowego, po upadku, którego wyjechał do Turcji. Tam zaciągnął się do pułków kozackich Michała Czajkowskiego (Sadyka Paszy), następnie piastował funkcję lekarza rządowego w Adrianopolu (dyrektor szpitala francuskiego). Po powrocie do kraju w 1874 r. ukończył studia medyczne na Wydziale Lekarskim UJ. Pracował jako lekarz wolnopraktykujący. Zajmował się także czynnie działalnością społeczną, należał m.in.: do Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego (sekretarz w latach 1886–1893, prezes w 1884 i 1894 r.), redagował „Przegląd Lekarski” (w latach 1896–1905 – red. naczelny), przez wiele lat był sekretarzem Stowarzyszenia do wydawnictwa dzieł lekarskich polskich w Krakowie. Od 1915 do 1926 r. pracował w Rabce jako lekarz zdrojowy. W dowód uznania za działalność na polu kooperacji lekarzy słowiańskich został honorowym członkiem Towarzystwa Lekarzy Czeskich w Pradze i Towarzystwa Lekarzy Serbskich w Belgradzie; S. Lubicz Kościński, *Słownik lekarzów obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy Polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną biografię lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do chwili obecnej*, Warszawa 1883, s. 258; dr T. B., *Odnowienie doktoratu po pięćdziesięciu latach dr Augustowi Kwaśnickiemu*, „Czas”, 13 XII 1926, nr 286, s. 3; *Nekrologia. Ś.p. dr August Kwaśnicki*, „Czas”, 6 VI 1931, nr 127, s. 3; *August Kwaśnicki*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 7 VI 1931, nr 155, s. 15; prof. dr F. Walter,

i dr Józef Surzycki³³.

Kwestie braku możliwości prezentowania swoich badań w językach narodowych, jak i tworzenia komitetów narodowych na światowych kongresach medycznych po raz pierwszy były dyskutowane przed zwołaniem XII Międzynarodowego Kongresu Lekarzy w Moskwie (19–26 sierpnia 1897 r.). Należy wyjaśnić, że w fazie organizacyjnej narody nieposiadające swojej państwowości mogły wprawdzie stworzyć własne delegacje, ale już ich oficjalne dopuszczenie do obrad zależało od zgody organizatorów zjazdów międzynarodowych kongresów. Czechom udało się w 1897 r. powołać własną delegację narodową, która wystąpiła na kongresie, natomiast idea zwołania wspólnego posiedzenia lekarzy

Nekrologia. Ś.p. dr Augus Kwaśnicki zmarł dnia 4-go czerwca 1931 r., „Polska Gazeta Lekarska”, 1931, nr 26, s. 529–530; J. Lisiewicz, *Kwaśnicki August (1839–1931)*, w: PSB, t. 16, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 337–338.

- 33 J. Surzycki (1855–1937) – lekarz internista, współpracownik Towarzystwa Opieki Zdrowia, członek Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego (od 1935 czł. honorowy), Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Komitetu Opieki Szpitalnej w Krakowie, po 1918 r. konsultant Kas Chorych i Ubezpieczeń Społecznych, członek PCK, Związku Lekarzy Małopolskich i Śląska Cieszyńskiego; *Nekrolog. Dr med. Józef Surzycki*, „Czas”, 8 VI 1937, nr 155, s. 8; *Pogrzeb św. dr Józefa Surzyckiego*, „Czas”, 10 VI 1937, nr 157, s. 8; *Nekrolog. Dr Józef Surzycki*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 10 VI 1938, nr 159, s. 10. S. T. Sroka, *Surzycki Józef (1855 – 1937)*, w: psb, t. 46, Warszawa – Kraków 2009, s. 33–34. Wśród animatorów porozumienia i współpracy lekarzy słowiańskich czynną rolę odegrał także Bolesław Jakimiak (1865–1942), lekarz, chirurg, ordynator II oddziału chirurgicznego Szpitala NMP na Pradze, inicjator Stowarzyszenia Lekarzy Polskich (1906). Politycznie związany z Narodową Demokracją, działacz organizacji „Łączność”, członek: Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, Zarządu Głównego Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego, Ligi Narodowej, współtwórca Wszechsłowiańskiego Związku Lekarzy (następnie Związku Lekarzy Słowiańskich – prezes ZG związku), aktywny w Stowarzyszeniu Polsko-Jugosłowiańskim w Poznaniu, Towarzystwie Polsko-Jugosłowiańskim, Lidze Towarzystw Polsko-Jugosłowiańskich (animator dialogu i współpracy polsko-jugosłowiańskiej – np. w 1930 r. opracował i wydał drukiem rozmówki polsko-jugosłowiańskie). Był też autorem głośnej broszury (ps. Mściwój Łachoda) – *Zachodnia granica Polski* [Moskwa 1918, wyd. 2, Warszawa 1918], w której uzasadniał historyczne prawo do przynależności „prastarych ziem słowiańskich” (nad Odrą i Bałtykiem) do państwa polskiego, sięgając tym samy do XIX-wiecznych koncepcji terytorialnych Jana Ludwika Popławskiego; J. Szmurło, *Ś.p. dr med. Bolesław Jakimiak*, Warszawa 1949 [odbitka z „Polskiego Tygodnika Lekarskiego”, 1949, nr 6].

słowiańskich nie powiodła wskutek sprzeciwu organizatorów³⁴. W 1898 r. z inicjatywy czeskich lekarzy powołano natomiast tymczasowy komitet słowiański, który miał przeprowadzić rozmowy sondażowe z delegacjami poszczególnych narodów słowiańskich na temat dalszej kooperacji. Decydujący okazał się IX Zjazd Lekarzy i Przyrodników w Krakowie w 1900 r., kiedy sprawa organizacji związku przedstawicieli prasy lekarskiej krajów słowiańskich i powołania osobnego komitetu – przedstawicielstwa polskiego na międzynarodowym kongresie medycznym – nabrała konkretnych kształtów. Podczas zjazdu krakowskiego, z inicjatywy prof. Stanisława Witalisa Ciechanowskiego, po raz pierwszy zorganizowano sekcję prasy lekarskiej. Na posiedzeniu sekcji w dniach 22 i 23 lipca 1900 r. przyjęto rezolucję i wnioski dotyczące kilku kwestii, m.in.: ujednoczenia nazewnictwa polskiego, błędów językowych w piśmiennictwie medycznym, polemik i dyskusji na łamach pism branżowych, wprowadzenia działu korespondencji i sprawozdań z piśmiennictwa medycznego polskiego i zagranicznego. Na kolejnym spotkaniu, tym razem prywatnym, zorganizowanym przez prof. Wicherkiewicza, z udziałem lekarzy czeskich, dr Antona Vesely i dr Erazma Vlasaka, ustalono, że komitet narodowy polski, wybrany na zbliżający się XIII Międzynarodowy Kongres Lekarski w Paryżu, wyznaczył swoich delegatów na posiedzenie Komitetu Słowiańskiego, który zebrałby się w stolicy Francji podczas obrad kongresu. Lekarze czescy opowiedzieli się też za organizowaniem

34 *Telegramy własne „Czasu”*. Petersburg, „Czas”, 19 VIII 1897, nr 188, s. 3; *Przyjęcie polskich lekarzy na granicy rosyjskiej*, „Czas”, 21 VII 1897, nr 190, s. 2; *Kongres lekarski w Moskwie*, „Czas”, 24 VII 1897, nr 192, s. 3; *Z kongresu lekarzy w Petersburgu*, „Czas”, 25 VII 1897, nr 193, s. 3. Szerzej o przebiegu zjazdu: *Международного съезда врачей в Москве 19–26 VIII 1897. Предварительная программа*, Москва 1897; С. Т. Бартошевич, *Итоги 12–20 Международного съезда врачей в Москве*, Саратов 1897; Б. С. Грейденберг. *С 12–20 Международного съезда врачей в Москве*, „Врач”, 18 (1897) nr 39, s. 1129; nr 40, s. 1159; nr 41, s. 1189; nr 42, s. 1221; nr 44, s. 1279; nr 45, s. 1312; nr 46, s. 1340; Д. Н. Жбанков, *12–й Международный съезд врачей в Москве*, „Врач”, 37 (1897) s. 1069; Э. Д. Грибанов, *Всероссийские съезды здраводелов*, w: *Вопр. истории мед.*, ред. С. М. Багдасарьяна, Москва 1959, s. 65; А. Гребенев, *Всесоюзные научные съезды и конференции – их значение для дальнейшего развития медицинской науки и практической медицины*, „Клин мед”, 61 (1983) nr 2; s. 4; A. G. Blomfield, *The International Congress of Medicine*, „The Lancet”, 149 (1897) s. 1116; *Comptes-rendus du XII Congrès international de médecine, Moscou, 7 (19)–14 (26) août 1897*, Paris 1897.

cyklicznych międzysłowiańskich zjazdów lekarzy. W związku z pomijaniem dorobku i osiągnięć nauk medycznych w branżowej prasie zachodnioeuropejskiej (zwłaszcza niemieckiej i brytyjskiej), postulowano również utworzenie słowiańskiego periodyku medycznego – lekarskiego, w którym byłyby zamieszczane oryginalne rozprawy w językach narodowych oraz spisy bibliograficzne zawierające najważniejsze publikacje medyczne³⁵.

W skład delegacji polskiej na XIII Międzynarodowy Kongres Medyczny w Paryżu (2–9 sierpnia 1900 r.) weszli: prof. Wicherkiewicz (przewodniczący), prof. Kazimierz Kostanecki (wiceprzewodniczący), prof. Kwaśnicki (sekretarz), Franciszek Chłapowski, prof. Gluziński, Otton Hewelke, prof. Zygmunt Laskowski z Genewy, prof. Alfred Sokołowski, prof. Karol Edward Rychliński, dr Heliodor Świącicki, prof. Grzegorz Ziembicki i prof. Rydygier³⁶. 2 sierpnia odbyło się pierwsze oficjalne posiedzenie Komitetu Słowiańskiego w składzie: Hlava, Vesely, Pešina, Semerád (Czesi), Dyakonov, Łysenkov (Rosjanie), Wicherkiewicz, Kostanecki, Kwaśnicki (Polacy), Subbotić, Vasić (Serbowie), Gundrum (Chorwat), Sieminowicz (Rusin z Chicago) i Zołotowicz (Bułgar). Obrady dotyczyły trzech zasadniczych kwestii: założenia Związku Słowiańskich Dziennikarzy Pism Lekarskich i wydawania czasopisma ogólnosłowiańskiego, organizacji periodycznych zjazdów wszechsłowiańskich lekarzy i medyków oraz ujednoczenia słowiańskiej terminologii lekarskiej. Co do zawiązania „syndykatu” dziennikarzy była zgoda, w sprawie zaś czasopisma, na wniosek prof. Wicherkiewicza, zdecydowano się na założenie pisma bibliograficzno-sprawozdawczego

- 35 A. Kwaśnicki, *Żałożenie Związku przedstawicieli prasy lekarskiej polskiej i o stosunku tego Związku do międzynarodowego Związku Prasy Lekarskiej*, w: *Sprawozdanie z posiedzeń naukowych w sekcjach X Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie*, red. W. Sieradzki, Lwów 1907/1908 s. 262; L. Dydyński, *Zjazd Lekarzy Słowiańskich*, „*Medycyna*”, 7 IX 1933, nr 17, s. 543.
- 36 *XIIIe Congrès international de médecine, tenu à Paris du 2 au 9 août 1900. Organisation, assemblées générales, énoncé des travaux, liste des membres*, Paryż 1901, s. 11. O obradach kongresu i pracach w sekcjach: *XIIIe Congrès international de médecine*, Paryż 1901; *XIIIe Congrès international de médecine. Paris 1900. Section d'anatomie pathologique*, Paryż 1901; *XIIIe Congrès international de médecine. Paris 1900. Section bactériologie et parasitologie*, Paryż 1901; *XIIIe Congrès international de médecine. Paris 1900. Section de laryngologie de médecine*, Paryż 1901; *XIIIe Congrès international de médecine. Paris 1900. Section d'otologie*, Paryż 1901.

w języku francuskim – „Revue générale médicale slave”. Do komisji w sprawie ustanowienia periodyku powołano: Diakonova, Gundruma, Zołotowicza, Subbotića, Pešine i Edo Ślajmera (Słowenia). Komitet otrzymał też prawo uzupełniania składu, tj. kooptacji nowych członków. Odnośnie organizacji zjazdów wszechsłowiańskich na wniosek Czechów i Polaków zwrócono się do Rosjan z formalnym wnioskiem o równouprawnienie języków słowiańskich na zjazdach naukowych. Dyakonov zapowiedział, że zgodnie z tym postulatem zostanie zmieniony statut zjazdów lekarzy rosyjskich³⁷. Na posiedzeniu komitetu 9 sierpnia wybrano Komitet Międzysłowiański, a następnie przyjęto nową nazwę zrzeszenia lekarzy – Komitet Lekarzy Słowiańskich (tzw. Komitet Wspólny – Comité Médicale Slave). Do składu pierwszego zostali wybrani: prof. Dmitry Oskarovich Ott z Petersburga (przewodniczący), prof. Hlava i prof. Wicherkiewicz (zastępcy przewodniczącego), prof. Subbotić (skarbnik), prof. Pešina (sekretarz), prof. Jewgienij Siergiejewicz Botkin (Rosja), prof. Kwaśnicki (Polska), prof. Miroslav Čačković-Vrhovinski (Chorwacja), Ślajmer (Słowenia), dr Russov (Bułgaria), dr Danić (Serbia) i dr Sieminowicz (Słowianie w Ameryce) – jako sekretarze narodowi. Ustalono, że przewodnictwo w komitecie będzie naprzemiennie, tzn. każda narodowość będzie wybierała przewodniczącego ze swego grona. Miał on być powoływany z tej narodowości, która będzie organizowała kolejny zjazd wszechsłowiański. Ustalono również podział zadań. Profesor Otto we współpracy z delegatami rosyjskimi miał opracować statut komitetu, prof. Pešina – plan działania Związku Redaktorów Pism Lekarskich Słowiańskich, dr Gundrum odpowiedzialny był za założenie nowego czasopisma lekarskiego – „Revue médicale slave”, a Semerád za opracowanie wspólnej, jednolitej terminologii lekarskiej. Ustalono także, że następne zebranie komitetu odbędzie się w Pradze, podczas zjazdu lekarzy czeskich w 1901 r.³⁸

W marcu 1901 r. Komitet gospodarczy XI Zjazdu Lekarzy Rosyjskich wysłał telegramy o mającym się odbyć w Petersburgu Zjeździe Lekarzy Rosyjskim wraz ze statutem, w którym nie zamieszczono zapisu o równouprawnieniu języków słowiańskich. Podczas obrad prof. Kwaśnicki jako delegat polski

37 A. Kwaśnicki, *Założenie Związku przedstawicieli*, s. 262.

38 Tamże, s. 262–263; A. Gluziński, *Szkic historyczny powstania Związku Lekarzy Słowiańskich*, „Nowiny Lekarskie”, 43 (1931) z. 6, s. 93.

weszał na łamach „Przeglądu Lekarskiego” lekarzy czeskich, którzy kierowali w 1901 r. pracami Komitetu Lekarzy Słowiańskich, do wyjaśniania sprawy jeszcze przed zjazdem lekarskim w Pradze³⁹. O zaistniałej sytuacji osobno powiadomił prof. Pešine, wskazując na złamanie przez stronę rosyjską wcześniejszych ustaleń. W korespondencji zwrotnej z 25 kwietnia prof. Pešina wyjaśniał, że kwestia równouprawnienia języków słowiańskich została poparta przez prof. Otta i zmiany w statucie zostaną niezwłocznie naniesione⁴⁰. Wobec trudnego położenia politycznego w zaborze rosyjskim i pruskim, komitet narodowy zawiązany w Krakowie (na zjazd w Pradze) składał się niemal wyłącznie z reprezentantów Galicji, a w jego skład weszli: prof. Kostanecki (przewodniczący), prof. Kwaśnicki, prof. Wicherkiewicz, prof. Rydygier, prof. Antoni Mars i prof. Gluziński⁴¹.

Tymczasem zjazd w Pradze (25–31 V 1901), który miał być zarazem pierwszym Zjazdem Międzysłowiańskim, zakończył się porażką. Nie tylko nie zmieniono statutu, ale także do stolicy Czech nie przybył prof. Otto, odpowiedzialny za jego przygotowanie. W ten sposób formalnie Związek Lekarzy Słowiańskich nie mógł się zawiązać. Udało się jednak zorganizować spotkanie lekarzy słowiańskich, mimo obecności jedynie nielicznej grupy delegatów z Bułgarii, Chorwacji i Serbii. Nie udało się ustalić kolejnego terminu wszechsłowiańskiego zjazdu. W wyniku sprzeciwu delegatów rosyjskich nie zawiązał się również formalnie związek prasy lekarskiej słowiańskiej. Okazało się ponadto, że w kwestii ujednoczenia terminologii lekarskiej, żadnych postępów nie osiągnięto w Serbii, Chorwacji, Bułgarii i Słowenii.

W grudniu 1901 r. strona polska otrzymała oficjalnie zaproszenie na Zjazd Lekarzy i Przyrodników Rosyjskich w Petersburgu (3–10 stycznia 1902). W statucie zjazdowym ponownie nie zamieszczono jednak zapisu o równouprawnieniu języków słowiańskich, mimo że w grudniu 1901 r. w liście prof. Otta do prof. Pešiny padło zapewnienie o możliwości wygłaszania przemówień i referatów w językach słowiańskich. Podobne zapewnienia przekazywali: dr Siergiej Wasiljewicz Lewaszow (sekretarz XI Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Rosyjskich) oraz urzędnicy carskiej administracji centralnej. Dlatego

39 *Wiadomości bieżące*, „Przegląd Lekarski”, 30 III 1901, nr 13, s. 179–180.

40 A. Kwaśnicki, *Założenie Związku przedstawicieli*, s. 263.

41 A. Gluziński, *Szkic historyczny*, s. 93.

zapewne do Petersburga udała się jedynie skromna delegacja polska, gdzie prof. Wicherkiewicz na otwarciu zjazdu przemówił w języku polskim, usprawiedliwiając się wcześniej, że nie włada biegle rosyjskim. Natomiast delegaci czescy, podobnie jak z innych krajów słowiańskich, wygłaszali swoje przemówienia powitalne w języku rosyjskim⁴². Kilka miesięcy później polscy lekarze otrzymali oficjalne zaproszenie na kolejny „zjazd Pirogowa” w Rosji. Ponieważ nie zagwarantowano możliwości wygłaszania referatów w językach narodowych, polska delegacja nie wyjechała do Petersburga. Czas pokazał, że była to decyzja słuszna. W dniach 17–24 kwietnia 1902 r., podczas zjazdu Towarzystwa Rosyjskich Lekarzy ku pamięci Nikołaja Iwanowicza Pirogowa, prof. Ott przedstawił projekt zakładający, aby podczas zjazdów lekarskich w Rosji były dopuszczone i równouprawnione wszystkie języki słowiańskie. Wniosek ten poparli prof. Diakonov i dr Cypurkowski. Przeciwnie stanowisko reprezentował prof. Mikhail Yakovlevich Kapustin – przewodniczący zjazdu, uznając, że reprezentantów innych narodów słowiańskich należy traktować wyłącznie jako gości, a nie pełnoprawnych uczestników. Zmian w statucie więc nie wprowadzono⁴³. Podobnie było w 1904 r. Na zapowiadziany w dniach 17–24 kwietnia kolejny „zjazd Pirogowa” polscy lekarze, co prawda otrzymali zaproszenie, ale zastrzeżono, że nie zapadła ostateczna decyzja w sprawie równouprawnienia języków słowiańskich. Po konsultacjach przeprowadzonych przez prof. Wicherkiewicza, m.in. z Andrzejem Kazimierzem Potockim – namiestnikiem Galicji, prof. Michałem Bobrzyńskim i prof. Leonem Bilińskim – ówczesnym austriackim ministrem skarbu, ostatecznie zdecydowano, że polska delegacja nie weźmie udziału w „zjeździe Pirogowa”⁴⁴.

42 A. Kwaśnicki, *Założenie Związku przedstawicieli*, s. 263; A. Gluziński, *Szkic historyczny*, s. 93; *Kongres lekarski*, „Słowo”, 15 VIII 1901, nr 194, s. 1–2; *XI съезд Русских Естествоиспытателей и Врачей. Русская Ассоциация Естествоиспытателей и Врачей*, „Вестник опытной физики и элементарной математики”, 1902, nr 319, s. 145–148.

43 Relacja ze zjazdu w: *Пироговский съезд (3–10 января 1902, Москва). Общество русских врачей в память о Н. И. Пирогова*, Москва 1901, s. 117.

44 A. Gluziński, *Szkic historyczny*, s. 93. Po raz ostatni przed wybuchem pierwszej wojny światowej sprawa równouprawnienia języków słowiańskich została omawiana podczas XII „zjazdu Pirogowa” w 1913 r. Sprzeciw zgłosili wówczas gospodarze spotkania. Dr L. Dydyński konstatował: „Stanowisko jakie przedstawiciele największego

Kolejną okazją do nawiązania współpracy lekarzy słowiańskich mógł być Zjazd Lekarzy i Przyrodników Serbskich planowany na wrzesień 1904 r. Lekarze polscy nie zostali jednak na to spotkanie zaproszeni, ani nawet poinformowani o jego organizacji⁴⁵. Dalsza współpraca i kooperacja lekarzy słowiańskich stała pod znakiem zapytania także dlatego, że powołany w Paryżu Związek Lekarzy Słowiańskich zaniechał organizowania dalszych spotkań. Funkcjonowało natomiast zawiązane jeszcze w 1900 r. Międzynarodowe Stowarzyszenie Prasy Lekarskiej, które spotkało się kilkakrotnie podczas międzynarodowych kongresów medycznych w: Paryżu, Madrycie (23–30 IV 1903 r.)⁴⁶, Lizbonie

narodu słowiańskiego zajęli, sprawiło, iż sprawa organizowania specjalnych zjazdów lekarzy słowiańskich nie była więcej wznawiana”; L. Dydyński, *Zjazd Lekarzy Słowiańskich*, „Medycyna”, 7 IX 1933, nr 17, s. 543. Dydyński ustalił błędną datę zjazdu na 1912 r. Ostatni przed wybuchem wojny „kongres Pirogowa” miał miejsce w Moskwie w 1913 r., wcześniejszy – XI odbył się w 1910 r. w Petersburgu. W XI „kongresie Pirogowa” lekarze polscy nie wzięli udziału; B. Jakimiak, *Zjazdy lekarzy słowiańskich*, „Nowiny Lekarskie”, 45 (1933) z. 17, s. 505. W 1912 r. odbył się natomiast zjazd słowiański higieny i medycyny społecznej w Petersburgu. Strona polska spotkanie zbojkotowała. Łącznie w latach 1885–1919 odbyło się 12 zwyczajnych i 2 nadzwyczajne kongresy lekarzy rosyjskich (tzw. kongresy/zjazdy Pirogowa); *Николай Иванович Пирогов и его наследие пироговские съезды: Юбил. изд*, ред. М. М. Гран, З. Г. Френкеля, А. И. Шингарева 1810–1910, Санкт-Петербург 1911.

- 45 Dr Koczyński, *I Kongres serbskich lekarzy i przyrodników w Belgradzie od 18–20 września 1904 r.*, „Nowiny Lekarskie”, 17 (1905) z. 1, s. 50–53. Zob. szerzej: V. Sulović, B. Pavlović, *125th anniversary of the Serbian Medical Society*, „Glas Odeljenje Medicinskih Nauka”, 47 (2002) s. 111–119; Z. Vuković, *Anniversaries of the Serbian Medical Society*, „Srpski arhiv za celokupno lekarstvo/Serbian Archives of Medicine. Journal of the Serbian Medical Society”, 11–12 (1997) s. 378–380.
- 46 Zob. szerzej: *XIVe Congrès international de médecine, Madrid, avril 23–30, 1903*, Madrid 1904; *XIVe Congrès International de Médecine, Madrid, Avril 23–30, 1903: Section de Pathologie Interne*, Madrid 1904; *The Fourteenth International Medical Congress*, „The British Medical Journal”, 2210 (1903) s. 1093–1097; *The Fourteenth International Congress of Medicine, Madrid 1903*, „The British Medical Journal”, 2119 (1903) s. 366; W. S. Woodley, C. E. Davies, *The Fourteenth International Congress of Medicine, Madrid*, „The Lancet”, 161 (1903) s. 838; *The Fourteenth International Congress of Medicine, Madrid*, „The Lancet”, 161 (1903) s. 923–924; *The Fourteenth International Congress of Medicine, Madrid*, „The Lancet”, 160 (1903) s. 1642; *The Fourteenth International Congress of Medicine, Madrid 1903*, „The Lancet”, 162 (1903) s. 249–250.

(19–26 IV 1906 r.)⁴⁷ oraz osobnych spotkań roboczych w Brukseli i Monte Carlo. Podjęte tam uchwały nie dotyczyły kwestii podnoszonych przez lekarzy słowiańskich, a ograniczyły się jedynie do przyjęcia projektu konwencji o ochronie własności intelektualnej, założenia stałego biura (centralnej agencji). Do stowarzyszenia nie zostały przyjęte delegacje słowiańskie, w tym polska, pomimo złożonego wniosku. Argumentowano, że stowarzyszenie oficjalnie działa jako placówka tymczasowa, a ponadto z zasady to stowarzyszenie uznaniowo zaprasza redakcje poszczególnych tytułów prasowych do udziału w pracach. A takiego zaproszenia prasa polska nie otrzymała. Stąd podczas X Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie w 1907 r., na wniosek prof. Kwaśnickiego i Ciechanowskiego zdecydowano o powołaniu sekcji polskiej prasy lekarskiej jako ciała samoistnego, z własnym statutem, na wzór powołanego w Niemczech 1 września 1894 r. „Freie Vereinigung der deutschen medicinischen Fachpresse”⁴⁸.

Po nieudanym w 1901 r. zjeździe lekarzy i przyrodników czeskich w Pradze, zaniechano planów dotyczących organizacji zjazdów o charakterze wszechsłowiańskim. Związek Lekarzy Słowiańskich, choć formalnie istniał, to faktycznie nie prowadził działalności. Starano się mimo to, korzystając z różnych sposobności, popularyzować ideę kooperacji i współpracy lekarzy słowiańskich. W 1908 r., podczas zjazdu neosłowiańskiego w Pradze, o sprawach współpracy lekarskiej w zasadzie nie dyskutowano. Dominowały zagadnienia polityczne, ekonomiczne i gospodarcze oraz kulturalne⁴⁹. Niemniej, obecny na spotkaniu,

47 Zob. szerzej: *XV Congrès International De Médecine. Lisbonne, 19–26 Avril 1906*, Lisbon 1906; *XV Congrès International De Médecine. Lisbonne, 19–26 Avril 1906. Programme*, Lisbon 1906; *The Fifteenth International Medical Congress*, „The British Medical Journal”, 2367 (1906) s. 1111–1113; *The Fifteenth International Congress of Medicine, Lisbon 1906*, „The Hospital”, 9 XII 1906, p. 170–171.

48 *xxv Sekcja prasy lekarskiej. Sprawozdanie zestawiał dr Józef Jasiński*, w: *Sprawozdanie z posiedzeń naukowych w sekcjach X Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie*, s. 258–262; *Sprawozdanie piśmiennictwa polskiego do czasopism zagranicznych*, w: tamże, s. 264–265.

49 Zob. szerzej: A. Giza, *Neoslawizm i Polacy*, s. 101–140; P. Vyšný, *Neo-Slavism and the Czechs*, s. 91–124; P. P. Wiczorkiewicz *Udział Polaków w ruchu neosłowiańskim*, s. 135–138; F. Hadler, „...nevertheless, a great theatrical exhibition of Slav Solidarity”. *Der Prager Slawen-Kongress von 1908 als Hauptaktion des Neoslawismus*, w: *Approaches to Slavic Unity. Austro-Slavism, Pan-Slavism, Neo-Slavism and Solidarity Among the Slavs Today*, red. K. A. Makowski, F. Hadler, Poznań 2013, s. 131–151.

prof. Hlava w jednym z wystąpień zaproponował, aby zaktywizować Związek Lekarzy Słowiańskich, a następnie wcielić go do Słowiańskiego Związku Kulturalnego. Podniósł również kwestię aktywizacji środowisk naukowych, czemu miało służyć zorganizowanie swego ogólnosłowiańskiego forum uczonych, co miało służyć współpracy na płaszczyźnie naukowej, wymianie doświadczeń itp.⁵⁰ Próby reaktywacji Związku Lekarzy Słowiańskich, choć pod nieco zmienioną nazwą, podjęto w 1909 r. Najpierw w Wiedniu przedstawiono czeski projekt Statutu Wszechsłowiańskiego Związku Lekarzy, wybrano nawet komitet tymczasowy, w którym stronę polską reprezentował prof. Wicherkiewicz i prof. Gluziński, odpowiedzialny za dalszą pracę nad statutem. Rok później, podczas spotkania lekarzy słowiańskich w Sofii, przyjęto statut, którego współautorem był prof. Gluziński, i powołano Słowiański Centralny Komitet Lekarski⁵¹, w skład którego weszli przedstawiciele ośmiu narodów słowiańskich (stronę polską reprezentował prof. Wicherkiewicz – prezes i dr Józef Surzycki – sekretarz generalny). W rzeczywistości komitet nie przejawiał większej aktywności⁵². W 1913 r. podczas Międzynarodowego Kongresu w Londynie

- 50 *Zjazd Słowiański*, „Kurier Polski”, 18 VII 1908, nr 197, s. 1; J. Hłasko, *Listy z Pragi*, „Goniec Wileński”, 17 VII 1908, nr 123, s. 2.
- 51 W VI 1910 r. w czeskiej prasie ukazał się list prof. Wicherkiewicza i dr Surzyckiego, w którym strona polska wzywała do bojkotu zjazdu lekarzy w Sofii. Domagano się przeniesienia spotkania do Krakowa, Pragi lub Lublany; *Kongres lekarzy słowiańskich*, „Słowo”, 11 VI 1901, nr 260, s. 2.
- 52 *Zasługi prof. Antoniego Gluzińskiego na terenie Związku Lekarzy Słowiańskich. Przemówienie dr. Witolda Szumlańskiego na Akademii ku uczczeniu Jego pamięci w dniu 25 czerwca 1935 r.*, Lwów 1935, s. 1 [odbitka z „Polskiej Gazety Lekarskiej”, 1935, nr 27]; A. Gluziński, *Przemówienie Przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego prof. dr Antoniego Gluzińskiego*, w: *Pierwszy Ogólny Zjazd Lekarzy Słowiańskich w Warszawie 26 V–29 V 1927 r. Księga Pamiątkowa*, Warszawa 1928, s. 18; B. Jakimiak, *Zjazdy lekarzy słowiańskich*, „Nowiny Lekarskie”, 1933, z. 17, s. 505; prof. Wicherkiewicz, *Deklaracja lekarzy polskich*, „Słowo”, 5 VII 1910, nr 297, s. 2. Zob. też: B. Bouček, *O vzájemnosti mezi slovanskými lékaři*, „Časopis lékařů českých”, 1932, nr 71, s. 1643–1646; D. Panýrek, *První sjezd slovanských lékařů v Sofii i 1910*, „Věstník československých lékařů”, 1936, nr 48, s. 1075–1082; B. Helbich, *Přehled a výhled po mezislovanské lékařské spolupráci s československého hlediska*, „Věstník československých lékařů”, 1936, nr 48, s. 1093–1098. Kilka dni po zjeździe lekarzy w Sofii odbył się w stolicy Bułgarii Kongres Neosłowiański. Został on zbojkotowany przez Polaków. Do Sofii przyjechała jedynie delegacja polskich dziennikarzy. Jeszcze przed

podjęto ostatnią przed wybuchem wojny próbę zbudowania szerszej platformy do współpracy lekarzy słowiańskich. Pojawił się wówczas projekt zorganizowania Komitetu Narodów Słowiańskich, który byłby ponadnarodową reprezentacją narodów słowiańskich na międzynarodowych kongresach. Prezesem miał zostać prof. Wicherkiewicz⁵³. Brak jakiegokolwiek śladu w materiałach źródłowych skłaniać może do wniosku, że projektu nie zdołano zrealizować. Tym bardziej że rok później wybuchła I wojna światowa.

otwarcem kongresu w prasie pojawiły się różne propozycje nawiązania ścisłej współpracy środowisk naukowych i kulturalnych, np. organizacji słowiańskiego parlamentu kulturalnego – *Słowiański parlament kulturalny*, „Dziennik Poznański” 3 VII 1910, nr 150, s. 2. Przed oficjalnym otwarciem obrad kongresu odbył się zjazd dziennikarzy słowiańskich, na którym podjęto rezolucje w sprawie ścisłej współpracy naukowej i wydawniczej narodów słowiańskich. Zob. *Zjazd dziennikarzy słowiańskich*, „Dziennik Poznański” 8 VII 1910, nr 154, s. 2; *Zjazd Dziennikarzy Słowiańskich*, „Słowo”, 5 VII 1910, nr 298, s. 3; *Zjazd Dziennikarzy Słowiańskich*, „Słowo”, 6 VII 1910, nr 299, s. 2; T. S. G., *VII Zjazd Dziennikarzy Słowiańskich*, „Słowo”, 12 VII 1910, nr 310, s. 1. W końcowej rezolucji kongresu neosłowiańskiego w Sofii znalazły się postulaty dotyczące m.in. ścisłej współpracy naukowej, kooperacji uczelni i towarzystw naukowych, opracowania encyklopedii wszechsłowiańskiej. Dyskutowano również nad powołaniem w przyszłości wszechnicy słowiańskiej z siedzibą w Pradze lub Odessie, Wiedniu, Lwowie, Kijowie, Wilnie. Zob. *Zjazd słowiański w Sofii*, „Dziennik Poznański”, 12 VII 1910, nr 157, s. 2; *Uniwersytet wszechsłowiański*, „Dziennik Poznański”, 13 VII 1910, nr 158, s. 2; *Po kongresie w Sofii*, „Nowa Reforma”, 19 VII 1910, nr 323. Szerzej: A. Giza, *Zjazd neosłowiański w Sofii 1910 r. i jego znaczenie dla neoslawizmu w Bułgarii*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia”, 1993, t. 6, s. 111–124; tenże, *Neoslawizm i Polacy...*, s. 194–206; D. Agičić, *Slavenski kongresi 1910. godine u Sofiji i Hrvati*, w: *Българи и хървати през вековете*, кн. 2: *Материали от конференцията, проведена в София (20–22 май 2001)*, София 2003, s. 172–184; tenże, *Chorwaci a zjazd neoslawistów w Pradze w 1908 r. (na podstawie ówczesnej prasy chorwackiej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, z. 2, s. 361–373. W 1911 r. delegacja rosyjska wzięła udział w XI zjeździe lekarzy i przyrodników polskich w Krakowie z myślą o przekonaniu polskiego komitetu do udziału w przewidzianym na 1912 r. zjeździe słowiańskim higieny i medycyny społecznej w Petersburgu. Polacy jednak odrzucili propozycję ze względów politycznych. Rosja planowała bowiem wyodrębnienie guberni chełmskiej. Zob. *Lekarze polscy nie pojadą do Petersburga*, „Zdrowie”, 1912, z. 3, s. 223.

- 53 *Wiadomości bieżące*, „Gazeta Lekarska” 12 VII 1913, nr 28, s. 750; *Wiadomości bieżące. Zespół lekarzy Polaków na XVII Międzynarodowym Zjeździe w Londynie*, „Gazeta Lekarska”, 26 VII 1913, nr 30, s. 797.

Polscy lekarze niemal równolegle zabiegali o organizację komitetów narodowych na międzynarodowych zjazdach lekarskich, które były okazją do prezentacji dorobku i osiągnięć polskiej medycyny, ale też podtrzymywania współpracy z uczonymi słowiańskimi. Na wspomnianym już kongresie w Madrycie w 1903 r. prof. Wicherkiewicz jako przewodniczący polskiej delegacji ponownie podjął starania o zawiązanie polskiego komitetu narodowego i możliwość przemawiania w języku ojczystym. Uzyskał nawet poparcie ze strony czeskich lekarzy, którzy wnieśli analogiczny postulat, a także od sekretarza zjazdu – prof. Ferdynando Caro. Ostatecznie jednak, w świetle relacji prof. Wicherkiewicza, podczas zebrania ogólnego po wniesionym sprzeciwie przez reprezentanta delegacji austriackiej prof. Schroedera, z listy mówców wykreślono Hlave i Wicherkiewicza⁵⁴. Niewiele pomogła oficjalna interwencja u ambadora austriackiego. Analogiczna sytuacja miała miejsce na kongresie w Lizbonie, choć wówczas, jeszcze przed rozpoczęciem obrad, powiadomiono delegację polską i czeską, że zgodnie z regulaminem kongresów międzynarodowych prawo przemawiania mają jedynie reprezentanci delegacji państwowych⁵⁵. Jeszcze gorzej wypadł XVI Międzynarodowy Kongres Medyczny w Budapeszcie (29 sierpnia – 4 września 1909). Przed jego zwołaniem oficjalnie z uczestnictwa

- 54 Najprawdopodobniej na łamach „Nowin Lekarskich”, gdzie prof. Wicherkiewicz zamieścił wspomnienie z międzynarodowych kongresów lekarskich błędnie zapisano nazwisko reprezentanta delegacji austriackiej. Wydaje się, że mogło chodzić o Leopolda Antona Dismasa Schröttera von Kristelli (1837–1908), austriackiego lekarza, specjalisty medycyny społecznej, założyciela pierwszej na świecie kliniki laryngologicznej w Wiedniu. Zob. B. Bauer, *Schrötter von Kristelli, Leopold*, w: *Neue Deutsche Biographie*, band 23, Berlin 2007, s. 595 – 597.
- 55 Wyraźnie rozgoryczony prof. Wicherkiewicz wspominał na łamach „Nowin Lekarskich”: „Smutno, iż przy takiej sposobności odczuwać musimy nasze przykre i nieszczęśliwe położenie polityczne, ale nie tracimy wiele, bo banalne te przemówienia i tak bez echa przebrzmiewają. Nie przywiązuje więc do tego takiej wagi [...] natomiast uważam za rzecz ważną, byśmy komitet polski dla każdego kongresu tworzyli, a choć zadanie jego faktyczne jest niewielkie, to jednak nie małej wagi pod względem moralnym, pod względem podtrzymywania myśli narodowej, naszej odrębności [...] Ale jest inne jeszcze zadania, które komitety narodowe spełniać powinny, tj. porozumiewania się między sobą, gdy chodzi o interesy poszczególnych grup narodowych.” Za: B. Wicherkiewicz, *Międzynarodowy Kongres lekarski w Budapeszcie a Słowianie*, „Nowiny Lekarskie”, 1909, z. 10, s. 623–624 [przedruk z „Przełądu Lekarskiego”, 1909, nr 32, s. 556–558].

wycofali się Rumunii, a krytycznie o udziale wypowiedali się lekarze czescy (np. Vesely, Pešina), chorwaccy i polscy, którzy ubiegali się o własne narodowe przedstawicielstwo. W końcu, za namową prof. Chodounskýego, na wyjazd do Londynu zdecydowali się Czesi. Wkrótce podobną decyzję podjął Polski Komitet Stały dla Zjazdów Międzynarodowych Lekarskich. Do Budapesztu przyjechała licząca około 80 delegatów reprezentacja polska, Czesi, Bułgarzy, Serbowie, Słoweńcy i Chorwaci. Polskich lekarzy spotkał jednak zawód. Najpierw polskiego delegata nie uwzględniono przy wyborze prezesów honorowych zjazdu, co było odstępstwem od dotychczasowej praktyki, następnie nie zezwolono na wygłoszenie przemówień w języku narodowym, mimo iż taki przywilej otrzymali Węgrzy. Jeszcze przed kongresem ustalono, że każda z reprezentacji narodowych będzie miała po jednym przedstawicielu w tzw. komisji stałej, ale już 3 września w trakcie obrad kongresu prof. Wicherkiewiczowi (reprezentantowi delegacji polskiej) nie użyczono pełnej dokumentacji zjazdowej. Jak się później okazało, projekt komisji stałej znacząco różnił się od podjętych wcześniej ustaleń. W komitecie nie przewidziano bowiem miejsca dla Polaków i Czechów. Wiecherkiewicz nie bez racji uznał, że jest wielką niesprawiedliwością, iż naród liczący ponad 20 milionów ludności nie ma w tym gremium własnego reprezentanta, a mają je państwa mniejsze, jak choćby niewielki Luksemburg. Ostatecznie po długiej, obfitującej w spory, dyskusji przyjęto wniosek, że prawo do zasiadania w komisji mają tylko i wyłącznie narody posiadające własną państwowość⁵⁶.

Przed zwołaniem kolejnego, ostatniego przed wybuchem Wielkiej Wojny, międzynarodowego kongresu medycznego w Londynie (6–12 sierpień 1913) przyjęto, że językami obrad będą: angielski, niemiecki i francuski, a na posiedze-

56 Zob. B. Wicherkiewicz, *Międzynarodowy Kongres lekarski...*, s. 624–627; W. Ziembicki, *Z powodu kongresu międzynarodowego w Budapeszcie*, „Nowiny Lekarskie”, 1910, z. 10, s. 627–629; *XVI Zjazd międzynarodowy lekarzy w Budapeszcie w r. 1909. Podał dr. Jarnatowski*, „Nowiny Lekarskie”, 1909 z. 10, s. 621–623; *Budapest székesfőváros a XVI. Nemzetközi orvosi kongresszus tagjainak, 1909*, Budapest 1909; *XVIIe Congrès International de Médecine: Budapest, août-septembre 1909 compte-rendu / publié par le Dr. François de Torday*, Budapest 1910; *The Sixteenth International Congress of Medicine. Budapest august 29 th to september 4 th*, „British Medical Journal”, 1909, no 2545, s. 1076–1077.

niach plenarnych dopuszczono język włoski i rosyjski. 29 czerwca 1913 r. podczas posiedzenia Polskiego Komitetu Stałego dla Zjazdów Międzynarodowych Lekarskich ustalono, że należy szerzej popularyzować w środowisku międzynarodowym zarówno polskie, jak i organizowane przez inne narody słowiańskie, zjazdy lekarzy i przyrodników. Zaproponowano, aby do wydawanego w Warszawie „Przeglądu Piśmiennictwa Lekarskiego Polskiego” dołączyć tłumaczenia francuskie, a następnie rozesłać czasopismo do najważniejszych bibliotek europejskich⁵⁷. Podczas kongresu polska delegacja licząca około 100 uczestników ze wszystkich dzielnic zaborów ponownie nie otrzymała zgody na używanie statusu oficjalnej delegacji narodowej, pomimo protestu, jaki zgłosił na łamach prasy brytyjskiej prof. Wicherkiewicz. Polacy podczas kongresu występowali jednak z narodowymi identyfikatorami (srebrnymi „znaczkami” w kształcie litery „P” wpiętymi w klapy marynarek). Ponadto sekretarzowi zjazdu wręczono „Przegląd Piśmiennictwa Polskiego” ze streszczeniami w języku francuskim, co pozwoliło uczestnikom spotkania zaznajomić się z dorobkiem i osiągnięciami polskiej medycyny. W sekcji dermatologicznej, za sprawą dr. Franciszka Ksawerego Watraszewskiego, przyjęto wstępny projekt zakładający, że przed kolejnym kongresem w komitecie organizacyjnym znajdą się przedstawiciele narodów nieposiadających własnej państwowości. Przygotowano też artykuł przeglądowy na temat polskiej medycyny, który miał być opublikowany w prestiżowym, brytyjskim „The Lancet” (na podstawie referatu dr. Józefa Jaworskiego). Z kolei dr Henryk Kucharzewski zaprezentował najważniejsze polskie czasopiśma lekarskie, wydawnictwa medyczne, podręczniki akademickie oraz prace towarzystw i organizacji branżowych. Podczas kongresu londyńskiego zrodziła się również inicjatywa, aby przetłumaczyć na język angielski, francuski i niemiecki referat o dorobku polskich nauk medycznych, bądź wydać okolicznościową broszurę temu poświęconą. W ramach szeroko zakrojonych planów na przyszłość delegacja polska przyjęła kilka znaczących uchwał. Dotyczyły one m.in. pełnoprawnego członkostwa w Międzynarodowym Biurze Prasy Lekarskiej, prawa do wygłoszenia jednego referatu bądź koreferatu podczas obrad

57 XVII Międzynarodowy Kongres Lekarski w Londynie, „Lwowski Tygodnik Lekarski” 1 VII 1913, nr 28, s. 495; XVII Międzynarodowy Kongres Lekarski w Londynie, „Gazeta Lekarska”, 12 VII 1913, nr 28, s. 749–750.

kolejnych kongresów, promowania zagranicą polskiego piśmiennictwa medycznego i dalszej współpracy lekarzy słowiańskich⁵⁸.

Działania na rzecz instytucjonalnej współpracy i kooperacji lekarzy słowiańskich, jak również starania o uzyskanie stałej, wspólnej dla trzech zaborów lekarskiej reprezentacji narodowej, nie przyniosły oczekiwanych efektów. Deklarowane werbalnie poparcie dla tych inicjatyw od początku napotykało na sprzeciw państw zaborczych, zwłaszcza Rosji, która w jednoczącym się ruchu uczonych dostrzegała niebezpieczeństwo dla odradzania się aspiracji narodowych i dążeń narodowowyzwoleńczych. Stosunkowo najlepiej układały się relacje i współpraca polsko-czeska, gorzej z innymi narodami słowiańskimi, gdzie istniało sporo nieporozumień będących także następstwem uwarunkowań politycznych, sporów na tle recepcji idei neoslawizmu (także roli i pozycji Rosji) itd. Poza tym podnoszone postulaty polskich lekarzy w kwestii organiza-

58 Zob. B. Wicherkiewicz, *xvii Międzynarodowy Kongres Lekarski w Londynie*, „Lwowska Tygodnik Lekarski”, 19 VI 1913, nr 25, s. 447; *Wiadomości bieżące*, „Gazeta Lekarska” 21 VI 1913, nr 25, s. 674–675; *xvii Międzynarodowy Kongres Lekarski w Londynie*, „Lwowski Tygodnik Lekarski”, 10 VII 1913, nr 28, s. 495; *xvii Międzynarodowy Kongres Lekarski w Londynie*, „Gazeta Lekarska”, 12 VII 1913, nr 28, s. 749–750; *Wiadomości bieżące*, „Gazeta Lekarska”, 12 VII 1913, nr 28, s. 750; *Zespół Lekarzy Polaków na xvii Międzynarodowym Zjeździe w Londynie*, „Lwowski Tygodnik Lekarski”, 26 VII 1913, nr 31, s. 797; *Okólnik Stałego Polskiego Komitetu Lekarskiego dotyczący xvii Kongresu Międzynarodowego Lekarskiego w Londynie od 6 do 12 VIII*, „Lwowski Tygodnik Lekarski” 31 VII 1913, nr 31, s. 538; *Wiadomości bieżące*, „Gazeta Lekarska”, 23 VIII 1913, nr 34, s. 887; *Wiadomości bieżące*, „Gazeta Lekarska”, 30 VIII 1913, nr 35, s. 909–910; J. Bączkiewicz, *Ze zjazdu londyńskiego. W sprawie udziału naszego w zjazdach*, „Gazeta Lekarska”, 27 IX 1913, nr 39, s. 998–1002. Także: *xviii International Congress of Medicine, London 1913*, London 1914; *The International Congress of Medicine, London 1913*, „British Medical Journal”, 1913, no 2739, s. 1375–1376; *Daily journal: xviii International Congress of Medicine, London 1913*; C. W. Seleeby, *The International Medical Congress*, „Nature”, 1913, no 2285, s. 608–610; J. Cabaj, *W trosce o rozwój nauki i kształtowanie więzi ponadzaborowych. Wybrane aspekty zmagania lekarzy polskich o wspólną reprezentację trójzaborową na kongresach międzynarodowych na początku xx wieku*, w: *Modernizacja życia społeczno-gospodarczego i politycznego na ziemiach polskich*, red. J. Cabaj, K. Maksymiuk, D. Wereda, Siedlce 2017, s. 59–67. Kwestie organizacji komitetów narodowych podejmowano także podczas zjazdów i kongresów lekarzy poszczególnych specjalizacji (np. ginekologów, chirurgów, internistów weterynarzy etc.). O kongresach ginekologów i chirurgów pisze J. Cabaj, tamże, s. 67–73.

cji własnego komitetu narodowego na konferencje i kongresy międzynarodowe, z prawem przemawiania w języku ojczystym zarówno w Wiedniu, Berlinie, jak i Petersburgu, traktowano jako przejaw manifestowania odrębności narodowej, element szerszego procesu ubiegania się o podmiotowość, a w dalszej perspektywie wybijania się na niepodległość. Wybuch I wojny światowej zahamował dalszy proces integracji słowiańskich środowisk medycznych. Dopiero po 1918 r., w odmiennej rzeczywistości politycznej, po uzyskaniu własnej państwowości przez Polskę, Czechosłowację, Królestwo Serbów Chorwatów i Słowenów (od 1929 r. Królestwo Jugosławii) ruch lekarzy słowiańskich przybrał formy instytucjonalne. Nie dotyczyło to zresztą wyłącznie środowisk medycznych, ale także innych kręgów naukowych i społeczno-zawodowych, od etnografów, geografów, pedagogów, prawników po dziennikarzy, którzy organizowali cykliczne kongresy i zjazdy słowiańskie⁵⁹.

Streszczenie: W artykule przedstawiono działalność polskich lekarzy na polu współpracy i integracji słowiańskich środowisk medycznych do 1914 r. Początkowo kooperacja obejmowała jedynie uczonych polskich i czeskich, następnie również inne narody (np. Serbów, Rosjan, Chorwatów, Bułgarów). Analizą objęto zarówno rolę i wkład polskich lekarzy w proces kooperacji słowiańskich medyków, jak i działania zmierzające do uzyskania prawa reprezentacji narodowej na międzynarodowych kongresach i zjazdach lekarskich, z możliwością używania języka narodowego (ojczystego). Ponadto ukazano wielopłaszczyznową współpracę naukową między reprezentantami nauk medycznych z krajów i narodów słowiańskich, działania zmierzające do powołania wspólnych komitetów słowiańskich (lekarskich). Podnoszone postulaty i konkretne, instytucjonalne formy współpracy lekarzy słowiańskich, jak również projekty budowy własnych – narodowych komitetów – na kongresy międzynarodowe natrafiły jednak na sprzeciw państw zaborczych (zwłaszcza Rosji), które obawiały się odrodzenia aspiracji narodowych i odrodzenia dążeń niepodległościowych. Analizę oparto w przeważającej mierze na wewnątrznie zróżnicowanym materiale źródłowym (prasa, wspomnienia i pamiętniki, dokumenty publikowane). Opracowania (prace zwarte i artykuły naukowe) pełniły jedynie rolę pomocniczą.

Słowa kluczowe: lekarze słowiańscy, biografistyka, historia medycyny, współpraca i kooperacja lekarzy słowiańskich, neoslawizm.

59 Zob. szerzej: Z. J. Wójcik, *Międzynarodowe kongresy naukowe w Polsce w okresie międzywojennym*, „Niepodległość i Pamięć”, 5 (1998) nr 4 (13), s. 75–85.

Bibliografia

- Achremowicz E., T. Żabski, *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu*, Wrocław 1973.
- Agičić D., *Chorwaci a zjazd neoslavistów w Pradze w 1908 r. (na podstawie ówczesnej prasy chorwackiej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, z. 2, s. 361–373.
- Agičić D., *Između hrvatskog i slavenskog identiteta. Odjeci neoslavističkih kongresa u hrvatskoj javnosti*, „Dijalog povjesničara-istoričara”, 7 (2003) s. 107–126.
- Agičić D., *Hrvati, Poljaci i neoslavizam*, w: *Hrvati i Poljaci – narodi daleki i bliski. Zbornik radova sa znanstvenog skupa hrvatskih i poljskih povjesničara*, red. D. Agičić, Zagreb 2003, s. 55–63.
- Agičić D., *Slavenski kongresi 1910. godine u Sofiji i Hrvati*, w: *Българи и хървати през евокуете*, кн. 2: *Материали от конференцията, проведена в София (20–22 май 2001)*, София 2003, s. 172–184.
- Amerling K., *Jan Evangelista Purkyně: Badatel, Reformátor a Buditel*, Praha 1918.
- Baron R., *Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia. Niedocenieni twórcy pomostów między polską i czeską kulturą (XIX–XXI w.)*, Toruń 2013.
- Baron R., *Przed podjęciem misji życiowej: z lwowskiej drukarni w świat literatury: droga Mariana Szyjkowskiego do objęcia Katedry Języka i Literatury Polskiej Uniwersytetu Karola w Pradze*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2015, nr 1 (8), s. 114–140.
- Baron R., *Misja życia. Praski polonista Marian Szykowski (1883–1952) a idea polsko-czeskiego zbliżenia na polu kultury*, Warszawa–Praga 2019.
- Baron R., *Między Polską i Czechami. W optyce historyka z Brna*, Toruń 2009.
- Baron R., R. Madecki et al., *Česká polonistická studia: tradice a současnost. (filologie – historie – politologie – právo)*, Praha 2014.
- Batowski H., *Neoslavizm a stosunki polsko-rosyjskie i polsko-czeskie (1908–1914)*, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 3: *Historia. Prace na VI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Pradze 1968*, Warszawa 1968, s. 235–245.
- Bauer B., *Schrötter von Kristelli, Leopold*, w: *Neue Deutsche Biographie*, band 23, Berlin 2007, s. 595–597.
- Bednár B., *Prof. Jaroslav Hlava (1855–1924)*, „Časopis lékařů českých”, 113 (1974) s. 1328–1330.
- Blomfield A. G., *The International Congress of Medicine*, „The Lancet”, 149 (1897) s. 1116.
- Bogdali A. i in., *Bolesław Wicherkiewicz i jego wkład w rozwój nowych technik operacji zaćmy wprowadzanych pod koniec XIX wieku*, „Klinika Oczna”, 119 (2017), nr 1, s. 67–70, DOI: <https://doi.org/10.5114/ko.2017.1772>.
- Bouček B., *Dorozumívací řeč slovanských lékařů*, „Věstník československých lékařů”, 48 (1936) s. 1082–1084.
- Bouček B., *O vzájemnosti mezi slovanskými lékaři*, „Časopis lékařů českých”, 71 (1932), nr 51, s. 1643–1646.
- Brdlík J., *Matěj Pešina*, „Naše věda: kritický měsíčník”, 22 (1943) s. 143–144.

- Buršíková B., *Historicko-medicínská výročí v roce 2001*, „Časopis lékařů českých”, 140 (2001) nr 2, s. 60–63.
- Bylina S. [i in.], *Stosunki literackie polsko-czeskie i polsko-słowackie 1890–1939*, red. J. Śli-ziński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Cabaj J., „Jesteśmy i być chcemy”. *Z organizacji i statystyki zjazdów międzyzaborowych polskich środowisk medycznych i przyrodniczych, 1869–1914, część I*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 49 (2004) nr 3–4, s. 127–156.
- Cabaj J., „Jesteśmy i być chcemy”, s. 127–156.
- Cabaj J., „Walczymy nauką za sprawę Ojczyzny”. *Zjazdy ponadzaborowe polskich środowisk naukowych i zawodowych jako czynnik integracji narodowej (1869–1914)*, Siedlce 2007.
- Cabaj J., *W trosce o rozwój nauki i kształtowanie więzi ponadzaborowych. Wybrane aspekty zmagania lekarzy polskich o wspólną reprezentację trójzaborową na kongresach międzynarodowych na początku XX wieku*, w: *Modernizacja życia społeczno-gospodarczego i politycznego na ziemiach polskich*, red. J. Cabaj, K. Maksymiuk, D. Wereda, Siedlce 2017, s. 59–67.
- Cabaj J., *Zjazdy międzyzaborowe polskich środowisk naukowych i społeczno-zawodowych w latach 1869–1914. Część 2*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 50 (2005) nr 1, s. 51–78.
- Cavero I., J. M. Guillon, H. Holzgreffe, *Reminiscing about Jan Evangelista Purkinje: a Pioneer of Modern Experimental Physiology*, „Advances in Physiology Education”, 41 (2017) n 4, s. 528–538, DOI: 10.1152/advan.00068.2017.
- Chodounský K., *Jan Ev. Purkyně*, Praga 1927.
- Colović R., *Dr. Vojislav J. Subbotić*, „Srpski arhiv za celokupno lekarstvo”, 131 (2003) s. 484–485.
- Comptes-rendus du XII Congrès international de médecine, Moscou, 7 (19)–14 (26) août 1897*, Paris 1897.
- Černý J. M., *Slovanský sjezd v Praze roku 1848*, Praga 1888.
- Davies M. K., A. Hollman, *Jan Evangelista Purkinje (1787–1869)*, „Heart”, 76 (1996) s. 311.
- Dědeček J., *Prof. K. Chodounský*, „Národní listy”, 13 v 1931, nr 132, s. 1–2.
- Dobbel C., *Dr. O. Uplavici (1887–1938)*, „Parasitology”, 30 (1938) s. 239–241.
- Dundr P., C. Povýšil, L. Hlavačková, K. Černý, *Professor Jaroslav Hlava and His Successors – a Remembrance on the Occasion of the 100th Anniversary of the Ppening of the Hlava Institute*, „Ceskoslovenska Patologie”, 57 (2021) s. 233–243.
- Dybiec J., *Polska Akademia Umiejętności 1872–1952*, Kraków 1993.
- Dybiec J., *Związki Akademii Umiejętności w Krakowie z nauką czeską*, w: *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowackich kontaktów naukowych*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, J. Janko, tł. z czeskiego L. Kuciński, Warszawa 1990, s. 44–57.
- Dydyński L., A. Ławrynowicz, *Zjazdy Lekarzy i Przyrodników Polskich od 1869 r.*, „Medycyna”, 7 IX 1933, nr 17, s. 517–538.

- Đurčanský M., *Alma Mater Carolo-Ferdinanda bohemica – Alma Mater Jagellonica. Mutual Inspirations and Contacts between Czech Charles-Ferdinand University and Jagiellonian University in Cracow 1882–1918*, „Dějiny věd a techniky”, 48 (2015) nr 4, s. 259–273.
- Đurčanský M., *Czeski historyk Jaroslav Bidlo i jego udział w ruchu neosłowiańskim przed I wojną światową*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 147 (2020) z. 2, s. 347–359, DOI: 0.4467/20844069PH.20.019.12473.
- Đurčanský M., *Członkostwo zagraniczne polskich i czeskich uczonych w akademiach narodowych: PAU i ČAVU*, „Prace Komisji Historii Nauki”, 6 (2004) s. 177–207.
- Đurčanský M., *Historyk Jaroslav Bidlo (1868–1837) – łącznik między krakowską szkołą historyczną i czeską szkołą historyczną Jaroslava Golla (1846–1929)*, w: *Krakowska szkoła historyczna a Polskie Towarzystwo Historyczne. Studia historiograficzne*, red. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa–Kraków 2017, s. 47–59.
- Đurčanský M., *Kontakty Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze z uczonymi polskimi w okresie międzywojennym*, „Prace Komisji Historii Nauki”, 8 (2007) s. 177–211.
- Đurčanský M., *Od niezgody do bratniej serdeczności i z powrotem: Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze a współpraca z nauką polską (1918–1938)*, „Historia Slavorum Occidentis”, 1(2015) nr 8, s. 141–167.
- Đurčanský M., *Rola środowiska krakowskiego w stosunkach czeskich i polskich uczonych przełomu XIX i XX wieku*, w: *Mosty nadziei. Jagiellońskie inspiracje dialogu międzykulturowego*, red. L. Korpowicz, P. Plichta, Kraków 2016, s. 163–174.
- Đurčanský M., *Szkoła historyczna Golla i jej przedstawiciele (Goll, Pekař, Bidlo) na tle stosunków czesko-polskich*, „Prace Komisji Historii Nauki”, 8 (2007) s. 237–269.
- Eberhardt P., *Koncepcja Rzeszy Słowiańskiej według Karela Kramářa*, „Przegląd Geopolityczny”, 18 (2016) s. 19–37.
- Fingerland A., *Jaroslav Hlava, Founder of the Czechoslovak School of Pathologoanatomists*, „Arkhiv Patologii”, 43 (1981) s. 62–66.
- Firsov F. F., *Sjezdy slavânskikh žurnalistov (1898–1912)*, w: *Slavânskoe dviženie XIX–XX vekov. Sjezdy, kongressy, sovešaniâ, manifesty, obrašeniâ*, red. G. A. Bogatova, A. N. Gorâinov, M. Ū. Dostal', Moskva 1998, s. 147–170.
- Gantar-Godina I., *Neoslavizem in Slovenci*, Ljubljana 1994; *Славянское движение XIX–XX веков: Съезды, конгрессы, совещания, манифесты, обращения*, Moskva 1998.
- Gerzić Z., *10. Vojislav J. Subotić (1859–1923)*, Belgrad 1996.
- Giza A., *Neoslawizm i Polacy 1906–1910*, Szczecin 1984.
- Giza A., *Zjazd neosłowiański w Sofii 1910 r. i jego znaczenie dla neoslawizmu w Bułgarii*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 1993, t. 6, s. 111–124.
- Gluziński A., *Szkic historyczny powstania Związku Lekarzy Słowiańskich*, „Nowiny Lekarskie”, 43 (1931) z. 6, s. 93.
- Gruchała J., *Karel Kramář a sprawy polskie 1918–1937*, „Studia Historyczne”, 40 (1997) z. 3, s. 359–374.
- Gruszczyński L., *Związki Uniwersytetu Jagiellońskiego z nauką czeską w okresie autonomii Galicji (1867–1918)*, w: *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowackich kontak-*

- tów naukowych, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, J. Janko, tł. z czeskiego L. Kuciński, Warszawa 1990, s. 8–33.
- Grzybowski A., *Bolesław Wicherkiewicz i jego słynny szpital okulistyczny*, „Kronika Miasta Poznania” 2007, nr 4, s. 255–261.
- Hadler F., „...nevertheless, a great theatrical exhibition of Slav Solidarity”. *Der Prager Slawen-Kongress von 1908 als Hauptaktion des Neoslavismus*, w: *Approaches to Slavic Unity. Austro-Slavism, Pan-Slavism, Neo-Slavism and Solidarity Among the Slavs Today*, red. K. A. Makowski, F. Hadler, Poznań 2013, s. 131–151.
- Hass L. F., *Jan Evangelista Purkinje (1787–1869)*, „Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry”, 57 (1994) s. 777.
- Helbich B., *Přehled a výhled po mezislovanské lékařské spolupráci s československého hlediště*, „Věstník československých lékařů”, 48 (1936) s. 1093–1094.
- Hera Z., *Zájezd čl. mediků na v. kongres Všeslovanského svazu mediků do Poznaně*, „Věstník českých lékařů”, 45 (1933) s. 1013–1014.
- Herman K., *Novoslovanstvi a česká buržoasie*, w: *Kapitolý z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR*, Prague 1958, s. 235–312.
- Jaworski R., *Die polnische und die tschechische Variante des Neoslavismus*, w: *Polen und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert. Politik und Gesellschaft im Vergleich. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 15. bis 17. November 1991*, München 1997, s. 43–55.
- Jay V., *The Extraordinary Career of Dr Purkinje*, „Archives of Pathology & Laboratory Medicine”, 124 (2000) nr 5, s. 662–663, DOI: 10.5858/2000-124-0662-TECODP.
- John H. J., *Jan Evangelista Purkyně. Czech Scientist and Patriot (1787–1869)*, „Journal of the Royal Society of Medicine”, 46 (1953) nr 11, s. 933–940, DOI: 10.1177/003591575304601108.
- Kalabiński B., *I Zjazd Techników Polskich (8–10 września 1882 r.)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 5 (1960) nr 3–4, s. 369–395.
- Kalabiński B., *Zjazdy techników polskich w latach 1882–1917*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, 1963, z. 4, s. 3–47.
- Křmář Z., *Osobnost Dr. Semeráda*, „Věstník československých lékařů”, 36–38 (1936) s. 1116.
- Kruta V., *Jan Evangelista Purkyne, Physiologist*, Praga 1969.
- Kucharz E. J., *Pradzieje Towarzystwa Internistów Polskich*, „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, 92 (1994) s. 87–88.
- Kucharz E. J., *Professor Anthony Gluziński. Life and Achievements of the Founder of the Polish Society of Internal Medicine*, „Acta Medico-Historica Rigensia”, 5 (2000) s. 93–101.
- Kucharz E. J., *Władysław Antoni Gluziński (1856–1935). Zarys biografii*, Katowice 2006.
- Květina J., *Problematika národnostních menšin jako politikum: národní koncepce endecji před první světovou válkou*, „Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století/Centre. Journal for Interdisciplinary Studies of Central Europe in the 19th and 20th”, 3 (2011) nr 2, s. 9–33.

- Květina J., *Vzestup polského neoslavismu: záchrana národní politiky?*, „Politologická revue. Czech Political Science Review”, 14 (2008) nr 2, s. 21–40.
- Lisiewicz J., *Kwaśnicki August (1839–1931)*, w: PSB, t. 16, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 337–338.
- Lubicz Kościński S., *Słownik lekarzów obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy Polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną biografię lakarską polską od czasów najdawniejszych aż do chwili obecnej*, Warszawa 1883, s. 258.
- Lustigová M., *Karel Kramář. První československý premiér*, Praha 2007.
- Majer J., L. Blumenstok, *Zjazd lekarzy i przyrodników w Krakowie*, Kraków 1869.
- Malisz K., *Der Slaven-Kongress und die neuesten Ereignisse in Prag*, Mannheim 1848.
- Mastyńska H., *Historia niedosłego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu w 1898 r., jako przyczynek do dziejów walki z kulturą polską w b. zaborze pruskim*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych”, 14 (1934) s. 170–186.
- Matoušek M., *Stosunki między czeskimi i polskimi lekarzami w latach 1881 i 1882*, „Archiwum Historii Medycyny”, 20 (1957) z. 4, s. 523–530.
- Mazurak M., J. Kusa, *Jan Evangelista Purkinje: A Passion for Discovery*, „Texas Heart Institute Journal”, 45 (2018) nr 1, s. 23–26, DOI: 10.14503/THIJ-17-6351.
- Moraczewski M., *Opis pierwszego zjazdu słowiańskiego*, Poznań 1848.
- Mírejovský P., *Jaroslav Hlava – 60 let od umrti*, „Sbornik Lekarsky”, 95 (1994) s. 43–46.
- Neumann V., *In Memoriam prof. Jaroslav Hlava, 7. května 1855–31. října 1924*, „Časopis lékařů českých”, 94 (1955) s. 1382–1389.
- Noguera-Palau J., *Jan Evangelista Purkinje Libochovice, 1787– Praga, 1869*, „Archivos de la Sociedad Española de Oftalmología”, 83 (2008) s. 393–394.
- Nyagolova M., *Славянофилските идеи в България през 20-те години на XX век*, „Limes Slavicus”, 2 (2017) s. 284–300.
- Orłowski W. J., *Bolesław Wicherkiewicz w życiu społecznym i naukowym Wielkopolski*, „Klinika Oczna”, 52 (1974) t. 44, z. 7, s. 723–734.
- Orton L. D., *The Prague Slav Congress of 1848*, East European Monographs, nr 46, Boulder, Colo. 1978.
- Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich odbytego w r. 1869 w Krakowie skreślony w imieniu Wydziału Gospodarczego przez prof. dra J. Mayera*, Kraków 1870.
- Panýrek D., *Za slovanskou vědou u bratří Poláků. O třech lékařských kongresech v Poznani (v září r. 1933)*, „Věstník českých lékařů”, 45 (1933) s. 1061–1062.
- Pater M., *W sprawie „myśli słowiańskiej”*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobotka»”, 17 (1962) nr 2, s. 193–203.
- Palivec V., *Ústřední knihovna a čítárna československých lékařů a mediků v Praze*, „Kalendář česko-slovenských lékařů”, 1938, s. 298–311.
- Panýrek D., *Když jsme byli mladí! Ad honorem MUDr. Jana Semeráda*, „Věstník československých lékařů” 36–38 (1936) s. 1118.

- Pelnář J., *Slovanská bibliografie lékařská a přehled redakci zaslaných časopisův*, „Časopis lékařů českých”, 41 (1900) s. 1134–1138.
- Petr J., Purkyně, *Jan Evangelista*, w: *Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow*, wyd. J. Šořta, P. Kunze, F. Šěn, Budyšin 1984, s. 458.
- Pokorná-Purkyňová R., *U Purkyňů před sto lety*, „Rozprawy Aventina”, 30 (1931) s. 350.
- Pro Memoria III. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego spoczywający na cmentarzach Krakowa 1803–2017*, red. J. W. Tkaczyński, Kraków 2018.
- Rozsivalová E., *Jan Evangelista Purkyně*, w: *Österreichisches Biographisches Lexikon*, t. 8, Wiedeń 1983.
- Rudzki S., *Inicjatorzy i pierwsi przewodniczący Zjazdów Lekarzy i Przyrodników Polskich*, „Medycyna”, 7 IX 1933, nr 17, s. 538–442.
- Skowronek J., *Panslawisme, slavophilie et re construction politique de l'Europe Centrale Au XIX-ème siècle*, w: *L'Europe Centrale-realité, mythé enjeu XVIII–XX siècle*, red. G. Beauprêtre, Warszawa 1991, s. 317–328.
- Skowronek J., *Panslawizm i wizje słowiańskie w warunkach tworzonych przez rozbiory Polski*, „Przegląd Humanistyczny”, 40 (1996) nr 1, s. 193–198.
- Sroka S. T., *Surzycki Józef (1855 – 1937)*, w: psb, t. 46, Warszawa – Kraków 2009, s. 33–34.
- Srokowski K., *N.K.N. Zarys historii Naczelnego Komitetu Narodowego*, Kraków 1923.
- Stević D. M., *The Dedication of the Bust of Dr. Vojislav Subotića*, „Acta Chirurgica Iugoslavica”, 47 (2000) nr 1–2, s. 119–121.
- Stojčev Z., *Idea panslawizmu w medycynie*, „Nowotwory. Journal of Oncology”, 62 (2012) nr 5, s. 391–395.
- Stojčev Z., *Teoretycy i entuzjaści ruchu państwosłowiańskiego w medycynie*, „Nowotwory. Journal of Oncology”, 62 (2012) nr 6, s. 477–479.
- Svobodný P., *Rudolf Kimla: profesor lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a člen PAU v Krakově: k dějinám česko-polských vědeckých styků v medicíně*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2015, nr 1 (8), s. 192–211.
- Svobodný P., L. Hlaváčková, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.
- Sovanovic Simic J., *Giant of Serbian Medicine – 19th Century and the First Half of 20 th Century*, Belgrade 2016, p. 30–31.
- Sulović V., B. Pavlović, *125th anniversary of the Serbian Medical Society*, „Glas Odeljenje Medicinskih Nauka”, 47 (2002) s. 111–119.
- Szurmo J., *Śp. dr med. Bolesław Jakimiak*, Warszawa 1949 [odbitka z „Polskiego Tygodnika Lekarskiego”, 1949, nr 6].
- Šzumowski W., *Gluziński Władysław Antoni (1856–1935)*, w: psb, t. 8, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1959–1960, s. 84–86; A. Śródka, *Antoni Gluziński – A Classic od Polish Internal Medicine*, „Organon”, 33 (2004) s. 159–166.
- Śladami Polaków w Pradze XIX–XXI wiek. Szkice i portrety historyczno-literackie*, red. R. Baron, M. Michalska, Praga 2017.

- Świątek A., *Polacy i Rusini o Zjeździe Słowiańskim w Pradze w 1848 roku*, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy”, 2016, nr 1, s. 23–52.
- Świątek A., *II Zjazd Dziennikarzy Słowiańskich w Krakowie w 1899 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 147 (2020) nr 2, s. 375–399, DOI: 10.4467/20844069PH.20.021.12475.
- Świątek A., *Polacy na uroczystościach ku czci Františka Palackiego i I Zjeździe Dziennikarzy Słowiańskich w Pradze w 1898 roku*, „Galicja. Studia i Materiały”, 6 (2020) s. 450–491, DOI: 10.15584/galisim.2020.6.21.
- Štaif J., *Revoluční léta 1848–1849 a české země*, Praga 1990, s. 61–66.
- Štrbáňová S., *Sjezdy českých přírodopytců a lékařů v letech 1880–1914 a česko-polské vědecká spolupráce*, w: *K dějinám československo-polských vědeckých styků (Práce z dějin přírodních věd 25)*, Praha 1989, s. 87–122.
- Štrbáňová S., *Turning „Province” to a „Centre”? Ambitions to Establish an Institutionalized Network of Slavic Scientists at the Turn of the 19th Century*, „Dějiny věd a techniky”, 48 (2015) nr 4, s. 274–310.
- Štrbáňová S., *Zjazdy czeskich przyrodników i lekarzy w latach 1880–1914 oraz czesko-polska współpraca naukowa*, w: *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowackich kontaktów naukowych*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, J. Janko, tł. z czeskiego L. Kuciński, Warszawa 1990, s. 62–95.
- Tan S. Y., K. H. Lin, *Johannes Evangelista Purkinje (1787–1869): 19th Century’s Foremost Phenomenologist*, „Singapore Medical Journal”, 46 (2005) nr 5, s. 208–209.
- The Prague Slav Congress 1848: Slavic Identities*, East European Monographs no 552, ed. H. Haselsteiner, New York 2000.
- Tominšek J., *Štirideset let obstoja Slovenskega planinskega društva*, „Planinski vestnik”, 1933, nr 33, 271–279.
- Tshisuaka B. I., *Purkinje, Johannes Evangelista Ritter von*, w: *Enzyklopädie Medizingeschichte*, red. W. E. Gerabek, B. D. Haage, G. Keil, W. Wegner, Berlin – New York 2005, s. 1203.
- Vejvara J., *Historie spolku českých žurnalistů v Praze 1877–1927*, Praha 1927.
- Vlček R., *Nacionalismus, panslavismus a neoslavismus – pokusy o řešení krize ruského impéria na přelomu 19. a 20. století?*, „Slovanský přehled”, 80 (1994) s. 1–17.
- Vlček R., *Ruský panslavismus – realita a fikce*, Praha 2002.
- Vlček R., *Ideologie slovanství a její kult. Geneze a vývoj do roku 1938*, „Kultúrne dejiny”, 11 (2020) s. 249–279.
- Vlček R., *Slovanství, panslavismus a rusofilství při formování moderního českého národa*, „Slovanské Historické Studie”, 30 (2005) s. 59–109.
- Volavka V., *Karel Purkyně*, Praga 1942.
- Vondráček V., *K pětadesátinám prof. dra Karla Chodounského*, „Národní listy”, 18 v 1928, nr 138, s. 1.

- Vuković Z., *Anniversaries of the Serbian Medical Society*, „Srpski arhiv za celokupno lekarstvo/Serbian Archives of Medicine. Journal of the Serbian Medical Society”, 11–12 (1997) s. 378–380.
- Vyšný P., *Neo-Slavism and the Czechs 1898–1914*, Cambridge 1977.
- Wieczorkiewicz P. P., *Udział Polaków w ruchu neosłowiańskim a stosunki polityczne polsko-rosyjskie 1908–1910*, „Pamiętnik Słowiański”, 28 (1978) s. 133–168.
- Winters S. B., *The Slavism of Karel Kramář at the Turn of the Twentieth Century*, „Ros-sica”, 5 (2001) nr 1, s. 3–7.
- Wisłocki W. T., *Kongres Słowiański w Pradze w r. 1848 i sprawa polska*, Lwów 1927.
- Waliszewska-Prosół M., *Jan Ewangelista Purkyně (1787–1869) – fizjolog, fenomenolog, wrocławianin*, „Neurologia i Neurochirurgia Polska”, 47 (2013) nr 1, s. 1–4, DOI: 10.5114/ninp.2013.32930.
- Wicherkiewicz Boleslaus, w: *Biographisches Lexikon hervorragender Ärzte des neunzehnten Jahrhunderts*, Berlin – Wiedeń 1901, s. 1846–1848.
- Wójcik Z. J., *Międzynarodowe kongresy naukowe w Polsce w okresie międzywojennym*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, t. 5, nr 4 (13), s. 75–85.
- Wrzosek A., *Garść luźnych wspomnień o pierwszych trzech redaktorach Nowin Lekarskich, Bolesławie Wicherkiewiczu, Heliodorze Świącickim i Franciszku Chłapowskim*, „Nowiny Lekarskie”, 23 (1938) s. 766–770.
- Ziółkiewicz I., *Bolesław Wicherkiewicz i jego zasługi dla okulistyki*, „Klinika Oczna”, 18 (1948) nr 3–4, s. 565–566.
- Żygulska-Mach H., M. Starzycka, *Profesor Bolesław Wicherkiewicz jako współtwórca krakowskiej szkoły okulistycznej*, „Klinika Oczna”, 84 (1982) nr 9, s. 245–249.
- Żygulska-Mach H., *Wiktor Bolesław Wicherkiewicz (1847–1915)*, w: *Złota Księga Wydziału Lekarskiego*, red. J. Grochowski, Kraków 2000, s. 219–225.
- Żygulska-Mach H., *Historia Katedry Okulistyki w Krakowie, lata 1851–1991*, „Klinika Oczna”, 95 (1993) nr 1, s. 7–11.
- Гребенев А., *Всесоюзные научные съезды и конференции – их значение для дальнейшего развития медицинской науки и практической медицины*, „Клин мед”, 61 (1983) nr 2, s. 4.
- Грибанов Э. Д., *Всероссийские съезды здравоохранения*, w: *Вопр. истории мед.*, ред. С. М. Багдасарьяна, Москва 1959, s. 65.
- Лазарова Е., *Славянското движение в България*, София 1997.
- Николай Иванович Пирогов и его наследие пироговские съезды: Юбил. изд., ред. М. М. Гран, З. Г. Френкеля, А. И. Шингарева 1810–1910, Санкт-Петербург 1911.
- XI съезд Русских Естествоиспытателей и Врачей. Русская Ассоциация Естествоиспытателей и Врачей, „Вестник опытной физики и элементарной математики”, 1902, nr 319, s. 145–148.